

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Anu Erbsen

**Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi tegevus aastatel 1955-1966:
abipakkide saatmine puudustkannatavatele kaasmaalastele Nõukogude**

Liidus

Bakalaureusetöö

Juhendajad: Aigi Rahi-Tamm, *PhD*

Olev Liivik, *PhD*

Tartu 2025

Sisukord

Sissejuhatus.....	1
Allikad ja historiograafia.....	3
1. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi loomine ja missioon	8
1.1. Eesti põgenike organiseerumine Rootsis.....	8
1.2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi eelkäijad ja kujunemine	8
1.3. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi eesmärk ja ülesehitus aastatel 1955 - 1966.....	10
2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi tegevus Nõukogude Liidu vangilaagrites viibivate kaasmaalaste toetamiseks.....	13
Koostöö teiste abistamisorganisatsioonidega.....	17
3. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi pakkide osakonna töö Nõukogude Eestisse abipakkide vahendamisel.....	19
3.1. Pakkide osakonna tööetapid	20
3.2. Rootsist Nõukogude Liitu saadetavatele pakkidele seatud nõuded	21
3.3. Pakitellimuste esitamine Sihtasutusele Ühisabi	23
3.4. Pakkide osakonna kaudu vahendatud pakkide kogus ja maksumus	27
Kokkuvõte.....	32
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	34
Summary	37

Sissejuhatus

Teise maailmasõja lõpul ja järel põgenes Eestist läände umbes 70 000 - 80 000 inimest.¹ Kardeti ning põgeneti Nõukogude Liidu okupatsiooniga kaasneva vägivalla ning repressioonide eest. Hirm repressioonide ees ajendas paljusid otsima paika keeruliste aegade üleelamiseks välismaal. Suur hulk (umbkaudselt 20 000)² kodumaalt põgenenud eestlast leidis varjupaiga Rootsis.³

Esimestel aastatel pärast Rootsi jõudmist tuli kohaneda uute oludega, kuid tihedalt läbi käiva eestlaste kogukonna seas kujunes aktiivne seltsielu ja loodi mitmesuguseid organisatsioone. Üheks väliseestlaste loodud organisatsiooniks oli Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi (EPRSÜ), mis järgis Eesti Vabariigi ajal tegutsenud Eesti Punase Risti (1919 – 1940)⁴ traditsioone.⁵ Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi alustas 1955. aastal tegevust Rootsis elavate väliseestlaste aktsioonina.⁶ Otsiti võimalusi Siberis ja kodumaal olevate eestlaste aitamiseks. Sihtasutus saigi kokku kutsutud eelnenud aastate jooksul toimunud sotsiaalpoliitiliste muutuste tagajärjel: Nõukogude Liidus elasid eestlased mitmete esmatarbekaupade puuduses. 1955. aastal saadi nii Rahvusvahelise Punase Risti (RPR) kaudu kui ka tagasipöörduvatelt sõjavangidelt informatsiooni nimede ja aadresside näol Siberis viibivate eestlaste kohta⁷ ning sooviti nende eluolu toetada abipakkide saatmisega.⁸ Esmane fookus oli vangilaagrites viibijate abistamisel. Kuna tegevus kasvas kiiresti suuremahuliseks, hakkas laienema abisaajate ring. Pakke hakati saatma ka Nõukogude Eestisse, kus samuti tunti puudust esmatarbekaupadest.⁹

¹ Reinans, Alur. *Eesti põgenikud Rootsi statistikas*. – K. Kumer-Haukanõmm, T. Rosenberg, T. Tammaru (koost.). Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine Läände ning selle mõjud. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 122-146.

²Stöcker, Lars Fredrik. *Bridging the Baltic sea in the Cold war era: the political struggle of Estonian emigres in Sweden as a case study*. – O. Mertelsmann, K. Piirimäe (koost.). The Baltic sea region and the cold war. Berlin: Peter Lang Verlag, 2012, lk 103-124 (lk 107).

³ Kumer-Haukanõmm, Kaja. *Teise maailmasõja aegne eestlaste sundmigratsioon läände*. – Acta Historica Tallinnensia, 2011/17, lk 95-109.

⁴ Vilgats, Kalev (koost.) *Eesti Punane Rist 90*. Tallinn: Eesti Punane Rist Linn, 2009.

⁵ RA.ERA.4952.1.11.2-14.15.11.1955. Ühisele abistamistöole Eesti Punase Risti kaudu.

⁶ Olesk, Ilmar. *Kuldsüdamed Punase Risti märgi all: 45. a. Eesti Ühisabi Rootsis*. Stockholm. Eesti Ühisabi Rootsis, 2000, lk 4.

⁷ RA.ERA.4952.1.11.2-2. Sihtasutus Ühisabi esinduskogu koosolek 19.12.1955.

⁸ RA.ERA.4952.1.11.2-14.15.11.1955. Ühisele abistamistöole Eesti Punase Risti kaudu.

⁹ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Pakid kodumaale.

Pakkide saatmine oli keeruline ja kulukas protsess, mida raskendasid Nõukogude Liidu tollireeglid ning piirangud. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi organisatsiooni töö kujunes laialdasemaks kui ainult abipakkide saatmine, ent käesolev töö keskendub just pakkide osakonna tööle. Organisatsioon alustas tegevust 1955. aastal ning pakkide osakond 1956. aastal. Aja jooksul struktureeriti tegevus ümber, kohandati ja ajakohastati EPRSÜ tegevust vastavalt vajadusele, kuid organisatsiooni põhieesmärk jäi samaks: pakkuda Nõukogude Liidus viibivatele eestlastele toetust ja säilitada rahvuslikku identiteeti. Organisatsioon eksisteerib edasi, kuid tema tegevus on ajapikku raugenud. Aja jooksul tegevused ja prioriteedid muutusid. Kui Eesti sai taas iseseisvaks, hakati saatma abi haiglatele.¹⁰

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi uurimine aitab mõista laiemalt väliseestlaste rolli ja võimalusi toetada Nõukogude okupatsiooni all elavaid kaasmaalasi. Uurimuse keskmeks on küsimus, kuidas toimus abi pakkumine ja milliseid ülesandeid täitis Ühisabi pakkide osakond. Valitud ajavahemik, 1955 – 1966, on oluline, kuna see kajastab sihtasutuse ja spetsiifilisemalt pakkide osakonna tegevuse algusaastaid. Tegemist on ka perioodiga, mil ühing kandis nime Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi. Alates 1966. aastast nõuti nime muutmist. Käsitlaval perioodil organisatsioon alles kujundas oma töömeetodeid ja eesmärke. Need aastad olid muutuste rohked ka kodumaa eestlastega suhtlemise võimaluste poolest. 1950. aastate keskel, pärast Nõukogude Liidu riigi- ja parteijuhi Jossif Stalini surma 1953. aastal, avanesid paremad võimalused Nõukogude Liidus elavate lähedastega suhtlemiseks.¹¹ See muutus võimaldas väliseestlastel oma tegevust aktiivsemalt suunata just humanitaarabi andmisele.

Käesolev töö uurib, mis eesmärkidel loodi Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi ning kuidas oli korraldatud organisatsiooni üks põhitegevus ehk pakkide saatmine okupeeritud Eestisse ning Siberi töö- ja vangilaagritesse. Missugustes kogustes pakke saadeti, milline oli pakkide saatmise ning annetuste kogumise protsess aastatel 1955 – 1966 ning milliseid ülesandeid pakkide osakond täitis. Esimeses peatükis antakse ülevaade Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi organisatsiooni loomise tagamaadest ja selle ellukutsumise eesmärkidest. Teises peatükis uuritakse pakkide saatmist vangilaagritesse, käsitledes nii korralduslikke aspekte kui ka sellega seotud probleeme. Kolmas peatükk kirjeldab EPRSÜ pakkide osakonna tegevust ning keskendub abipakkide saatmisele Nõukogude Eestisse.

¹⁰ Olesk, lk 26-33.

¹¹ Maasing, Richard (toim.). *Eesti saatusaastad 1945-1960*. Stockholm: Spanga Tryckeri, 1966, lk 23.

Allikad ja historiograafia

Töös kasutatud peamisteks allikateks on kaasaegsed ajalehtede (Välis-Eesti, Stockholms-Tidningen eestlastele, Eesti Post) artiklid, sihtasutuse aastakokkuvõtted, põhikirjad, protokollid, kirjavahetus pakkide saatmise asjus jpm, mis asuvad Rahvusarhiivi fondis Ühing Eesti Ühisabi Rootsis.¹² Üheks tähtsamaks allikaks selle töö kirjutamisel oli just kirjavahetus EPRSÜ ja pakkide tellijate vahel. Säilinud on nii tellijapoolsed kirjad kui ka EPRSÜ vastused. Kirjavahetusest tuleb välja, kes paki tellis, kus ta elas, kellele ta tellida soovis, mida see inimene vajab ning kus pakisaaja Eestis elas. Samuti on kirjavahetusest võimalik aru saada, kui kaua kogu protsess tellimuse esitamisest kuni paki saatmise ja kohalejõudmiseni aega võttis. Hinnaliseks kujunesid ka EPRSÜ keskjuhatuse koosolekute protokollid, kus arutati päevakajalisi teemasid ning aasta kokkuvõtted, kust sai teada rohkem pakkide osakonna kuludest ja tuludest. Vähem oli võimalik leida materjali just EPRSÜ esimesest tegevusaastast ning pakkide saatmisest kaasmaalastele vangilaagritesse. Kirjeldatud on plaane ning eesmärke, mida sooviti ellu viia, kuid reaalseid tulemusi ning protsessi kirjeldust on oodatust vähem. Tundub, et see tuleneb asjaolust, et EPRSÜs valdas ka sel ajal segadus, kuidas oleks parem pakke saata ning millised need pakid peaksid olema. Samuti ei teatud ka kaasajal, kui palju teele saadetud abist ka tegelikult kohale jõudis.

Uurimistöö keskendub Eesti Punase Risti Sihtasutuse tegevuse mõistmisele aastatel 1955 – 1966, tuginedes organisatsiooni enda koostatud materjalidele. Töö aluseks on EPRSÜ tegevust kajastavate allikate (kirjavahetuse, protokollide, üleskutsete ja aastaaruannete) sisu analüüs. Meetodi rakendamisel ei ole eesmärgiks allikate võrdlus, vaid tervikliku pildi loomine uuritavast nähtusest olemasoleva materjali põhjal.

Kasutatud on teemakohast kirjandust. Konkreetset teemat on vähe käsitletud nii Eestis kui välismaal, mistõttu pole eriti leida ka teemakohast, Sihtasutus Ühisabi ajalooga seonduvat, kirjandust. Ainuke Sihtasutus Ühisabile keskendunud raamat on „Kuldsüdamed Punase Risti märgi all: 45. a. Eesti Ühisabi Rootsis“, mille koostas Ilmar Olesk aastal 2000.¹³ Tegu on pigem sihtasutuse tutvustuse, töö ja suuremate saavutuste kokkuvõttega. Üksikuid viiteid leidub

¹² RA.ERA.4952. Ühing Eesti Ühisabi Rootsis.

¹³ Olesk, 2000.

Rootsis¹⁴ ja Ameerika Ühendriikides¹⁵ tegutsenud heategevuslike organisatsioonide tegevuse uurimisele keskendunud teostes.

Uurimistöös on ajaloolise tausta mõistmisel olnud suureks abiks külma sõja käsitlused Baltimaade¹⁶ kontekstis peale teist maailmasõda¹⁷. Külma sõja perioodil suunas Nõukogude Liit investeeringuid militaar- ja teadussektorisse, mis teenisid liidu strateegilisi huve. Need investeeringud keskendusid riikliku julgeoleku tugevdamisele, mitte aga elanikkonna heaolu parandamisele. Tulemuseks oli olukord, kus igapäevaeluks vajalikke kaupu nappis, palgad olid madalad ja elamistingimused viletsad.¹⁸ Kuna fookus on väliseestlaste püüdlustel toetada kodumaale jäänuid, on oluline mõista nende tegevuse konteksti. Kodueestlaste raske olukorra tõttu tekkiski vajadus ning leiti võimalus Rootsi kaudu kodumaal olevaid Eestlasi toetada.¹⁹ Rootsi eestlased olid peale sõja lõppu Nõukogude Eestiga kontaktide loomisel ühed aktiivsemad.²⁰ Kommunismivastases võitluses peeti oluliseks teabe kogumist ja levitamist raudse eesriide tagant, mis aitas huvilistel väljaspool Nõukogude Liitu tõsta teadlikkust ja toetada passiivset vastupanu.²¹ 1950. aastatel käsitleti Eestit ja teisi Balti riike kui võtmealasid teabe hankimiseks ning avaliku meelsuse mõjutamiseks Nõukogude režiimi tingimustes.²² Rootsi geograafiline ja poliitiline positsioon lõi soodsad eeldused selliseks tegevuseks. Samal ajal, kui EPRSÜ saatis Eestisse humanitaarpakke, toimus ka Ameerika Ühendriikide poolt juhitud raamatusaadetiste operatsioon (1956 – 1970), mille käigus jõudis Ida-Euroopasse hinnanguliselt kuni 10 miljonit teost. Eesmärk oli levitada alternatiivseid vaateid, murendada usaldust Nõukogude võimu vastu ning toetada vaimset vastupanu režiimile.²³

¹⁴ Lauri, Johannes-Oskar; Üürrike, Madis. *Tammine rahvas: kaks aastakümnet rahvuslikku tegevust, 2. Köide*. Stockholm: Eesti Komitee Rootsis, 1965.

¹⁵ Park, Erich (koost.) *Kakskümmend aastat Eesti Abi = Estonian Aid, Inc. :20 aasta juubeliväljaanne*. New York: Eesti Abi-Estonian Aid, 1970.

¹⁶ Medijainen, Eero. *The USA, Soviet Russia and the Baltic states. From recognition to the Cold War.* – J. Hiden, V. Made ja D. J. Smith (koost.). *The Baltic Question during the Cold War*. New York: Routledge, 2008, lk 21-32.

¹⁷ Mertelsmann, Olaf, Piirimäe, Kaarel (koost.). *The Baltic sea region and the Cold War*. Berlin: Peter Lang Verlag, 2012.

¹⁸ Mertelsmann, Olaf. *The social cost of the early cold war: an example from a Soviet Republic.* – O. Mertelsmann, K. Piirimäe (koost.). *The Baltic sea region and the cold war*. Berlin: Peter Lang Verlag, 2012, lk 141-160 (lk 152-156).

¹⁹ Stöcker 2012, lk 120.

²⁰ Mertelsmann 2012, lk 141 – 160.

²¹ Stöcker 2012, lk 120.

²² Juurvee, Ivo. *Külm sõda, ohjeldamine ja USA luuretegevus Eesti suunal.* – K. Piirimäe, M. Kuldkepp (koost.). *Ameerika sajand. USA ja Eesti suhete sada aastat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2022. lk 171 - 187 (lk 174).

²³ Juurvee 2022, lk 183-185.

Teise maailmasõja lõpu järel sattus suur hulk eestlasi – nii küüditatud kui ka läände põgenenud – kodumaalt eemal ebakindlasse olukorda. Paljud viibisid võõrsil kas sunniviisiliselt või olid ise otsustanud Eestist lahkuda. Enamasti on uurimused keskendunud Eesti põgenike teekonnale ja nende elule sihtriikides, sealhulgas põgenikelaagrite tingimustele, kohanemiskustele²⁴ ja väliskogukondade kujunemisele²⁵. Peale Rootsi oli Saksamaa üks suurima eestlastest põgenike arvuga sihtkohtasid. 1945. aasta septembriks viibis Saksamaal abiorganisatsioonide hoole all ligikaudu 1,5 miljonit ümberasustatud isikut. Nende seas olid enamasti juudi, poola, ukraina ja Baltikumi päritolu inimesed, kes ei soovinud naasta kodumaale.²⁶ See tekitas keeruka rahvusvahelise probleemi. Paljud eestlased Saksamaal ei jäänud sinna pikaks ajaks, vaid liikusid edasi teistesse riikidesse, eeskätt Ameerika Ühendriikidesse, Kanadasse ja Austraaliasse.²⁷ Saksamaa põgenikelaagrite olukorda ja ümberasustamise protsessi ning otsuste tagamaid on põhjalikumalt kirjeldanud Kaja Kumer-Haukanõmm, keskendudes Ameerika Ühendriikide poliitikale ja rollile kriisi lahendamisel.²⁸ Teemat laiemalt käsitleb Gerard Daniel Cohen, kes analüüsib teise maailmasõja järgset pagulaskriisi Euroopas tervikuna.²⁹

Olulist tausta käesoleva töö võtmes avavad nii küüditamise kui ka küüditatud eestlaste Siberi eluolu käsitlevad tööd. Loodud Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi alustas 1955. aastal tööd eesmärgiga saata abipakke Siberis viibivatele kaasmaalastele. Ilmselt mõeldi ka teisi Venemaa territooriumil olevaid vangilaagreid, kuid allikates on mainitud just Siberit. Ulatuslike arreteerimiste³⁰ ning suuremate massiküüditamiste käigus oli Eestist aastatel 1941³¹ ning 1949 Siberisse asundatud kümneid tuhandeid eestlasi.³² Nõukogude vangilaagrite ja asumiste olud olid karmid, elamistingimused primitiivsed, tööpäevad pikad ja rasked.³³ Oluliseks abiks oli

²⁴ Kangro, Bernard. *Eesti Rootsis. Ülevaade sõnas ja pildis*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1976.

²⁵ Horm, Arvo et al. (toim.) *Pool sajandit eestlust paguluses*. Stockholm: Teataja, 1994.

²⁶ Cohen, Gerard Daniel. *In War's Wake: Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*. New York: Oxford University Press, 2012, lk 4-10.

²⁷ Kumer-Haukanõmm, Kaja. *Balti põgenike problemaatika USA poliitikas 1945 - 1952*. – T. Tannberg (koost.). Eesti NSV aastatel 1940-1953 : sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2007, lk 273 - 296 (lk 293).

²⁸ Kumer-Haukanõmm 2007.

²⁹ Cohen 2012, lk 4-10.

³⁰ Applebaum, Anne. *Gulag. Nõukogude koonduslaagrite ajalugu*. A. Randmaa (tõlk.). Tallinn, 2005, lk 395.

³¹ Kaasik, Peeter., Möldre, Tõnis. *Evacuation in 1941 to the rear area in the Soviet Union*. Estonia 1940-1945. Tallinn, 2006, lk 431-444.

³² Rahi-Tamm, Aigi. *Eesti kodanike sundmigratsioon itta aastail 1941-1951: mõningaid võrdlusjooni läände põgenenute looga*. – Acta Historica Tallinnensia, 2011/17, lk 72 - 94 (lk 72-80).

³³ Applebaum 2005.

Anne Applebaum raamat, mis kirjeldab kommunistide võimuletulekut Ida-Euroopas peale teist maailmasõda.³⁴

Teema käsitlemisel oli oluline mõista ka üldist abiorganisatsioonide arengut. Pärast esimest maailmasõda hakkas kiiresti kasvama humanitaarabiga tegelev vabatahtlik sektor. Kui pärast esimest maailmasõda tegutses vabatahtlik humanitaarsektor valdavalt iseseisvalt, siis teise maailmasõja ajal ja järel hakati humanitaarabi üha enam koondama valitsuste ja rahvusvaheliste organisatsioonide juhtimise alla.³⁵ Rahvusvahelise Punase Risti arengut ja tegevust on uurinud Beryl Epstein ja Sam Epstein, kes kirjeldasid ka RPR Sõjavangide Keskagentuuri tööd teise maailmasõja ajal. Seal tegeleti süsteemselt vangide kohta käiva teabe kogumise ja edastamisega nii vangide peredele kui päritolu riigi valitsustele.³⁶ Ka peale teise maailmasõja lõppu jätkati vangide kohta info kogumise ja edastamisega.³⁷ Sedasi said ka väliseestlased idee ja võimaluse hakata tegutsema. Humanitaarabi vahendati okupeeritud kodumaale mitmete rahvusvaheliste, kohalike ja riiklike organisatsioonide toetusel Punase Risti Sihtasutus Ühisabi kaudu Eesti Vabariigi taastamiseni.³⁸

EPRSÜ tausta avavad ka 1919. aastal loodud Eesti Punase Risti ajaloo käsitlused. Sihtasutus Ühisabi Rootsisis kutsuti kokku Eesti Punase Risti endise presidendi Boris Voogase ning peavolinik Johannes Nymani üleskutsel 1955. aastal.³⁹ Eesti Punase Risti ajaloo tutvumine võimaldab näha Rootsisis loodud Sihtasutus Ühisabi loomise konteksti ning mõista varasemate kogemuste baasi, mille põhjal tegutsema hakati. Samuti tasub väljatoomist, et Eestisse on varemgi saabunud rahvusvahelist humanitaarabi, seda eriti Vabadussõja ajal, mil abistati nii sõdureid kui ka tsiviilelanikke. Toetust saadeti peamiselt sanitaar- ja toiduabina ning seda korraldasid mitmed välisorganisatsioonid eesotsas Ameerika Punase Ristiga.⁴⁰ Ka vabadussõja järel saabus Eestisse märkimisväärne välisabi, eriti Ameerika Ühendriikidest. 1919. aastal loodud ARA lasteabiprogrammi kaudu jõudis Eestisse toiduabi kümnetele tuhandetele lastele, aidates parandada laste tervist ning tugevdada ühiskondlikku stabiilsust. Ameeriklaste

³⁴ Applebaum, Anne. *Raudne eesriie 1945/1956*. Tõnis Värnik (tõlk.). Tallinn, 2013.

³⁵ Fathi, Romain, Melanie Oppenheimer, and Paul-André Rosental. "Voluntary Organizations, the Red Cross and the Features of Humanitarian Reconstruction in Western Europe after the World Wars." *European Review of History: Revue Européenne d'histoire* 2023, 30 (5): 665–84.

³⁶ Epstein, Beryl, Epstein, Sam. *The Story of the International Red Cross*. New York: Nelson, 1963, lk 107-110.

³⁷ Samas, lk 122.

³⁸ Olesk, 2000, lk 32.

³⁹ Vilgats 2009, lk 130-132.

⁴⁰ Loit, Aleksander. *Välismaa humanitaarabi eestile vabadussõja ajal 1919-1922*. – *Acta Historica Tallinnensia*, 2002/6, 70-83.

vaatevinklist oli abistamise üks eesmärk ka bolševismi leviku tõkestamine piirkonnas.⁴¹ Need varasemad abistamiskogemused löid tugeva eelduse ja eeskuju, millele said tugineda ka hilisemad algatused, nagu Sihtasutus Ühisabi tegevus Rootsis. Nii kujunes humanitaarabi osutamine eestlastele järjepidevaks tegevuseks, millel oli nii ajalooline kui ka poliitiline tähendus.

Samal ajal kui tegutses Rootsis Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi, olid tegevad ka mitmed teised tuntud väliseestlaste ühendused. Näiteks Rootsis väliseestlaste poolt ellu kutsutud Eesti Komitee (1944)⁴² või Eesti Vabariigi valitsuse tegevus eksiidis⁴³. Neid liikumisi käsitlevad teosed loovad kaasaegset konteksti EPRSÜ tegevuse ajenditele.

⁴¹ Arens, Olavi. *The American children's relief program and the estonian children's relief societies in 1919.* – Acta Historica Tallinnensia, 2017/23, lk 78-96.

⁴² Lauri, Üürike 1965.

⁴³ Nõu, Orav. *Tõotan ustavaks jääda Eesti Vabariigi valitsus 1940-1992.* Tallinn, 2004.

1. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi loomine ja missioon

1.1. Eesti põgenike organiseerumine Rootsis

Rootsi jõudnud eestlastest põgenike arvu on hinnatud erinevalt. Raimo Raag on leidnud, et 1945. aastaks oli Eesti põgenikke Rootsis 28 369.⁴⁴ Alur Reinans on arvanud suurimaks eesti sõjapõgenike arvuks Rootsis 1945. aasta oktoobris loetud 22 213 inimest,⁴⁵ sarnaselt on arvanud Lars Fredrik Stöcker 22 000 inimest⁴⁶. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi on üldistavalt arvanud Rootsi jõudnud eestlaste arvuks 20 000 inimest.⁴⁷ Eesti Komitee Rootsis on pakkunud suurusjärguks 25 000 eestlast.⁴⁸ Osa Rootsi jõudnud põgenikest liikus hiljem edasi järgmistesse riikidesse, näiteks Ameerika Ühendriikidesse, Kanadasse jm.

Kuna Rootsis elas palju eestlasi, kujunesid seal tihedalt läbi käivad eestlaste ühendused ning hakkas toimuma aktiivne seltsielu.⁴⁹ Mõnda Eesti seltsi kuuluvaid või muud moodi ühiskondlikult aktiivseid eestlasi võis Rootsis olla umbes 10 000 - 20 000 ehk suurem enamus. Organisatsioone oli nii poliitilisi, religioosseid või abistamistegevusele, keele säilitamisele, spordile ning seltskonnaelu edendamisele suunatud.⁵⁰ Nende organisatsioonide liikumapanevaks jõuks nimetas Raimo Raag püüdlust idealismi poole – usku vaba Eesti taastamisse, eestluse hoidmise vajalikkusesse ning teineteise abistamisse. Samuti andumust ja jonni.⁵¹ Algusaastatel loodeti peatselt kodumaale tagasi pöörduda ning organisatsioonide tegevuse kaudu hoiti elus traditsioone ning toetati üksteist. Andumust ja jonni võib näha ka Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi tegevuses. End pühendati eestlase eluolu parandamisele ning Nõukogude Liidus elavate kaasmaalaste toetamisele kogu okupatsiooniaja vältel.

1.2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi eelkäijad ja kujunemine

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi kutsuti ellu soovist asutada Eesti Punane Rist eksiilis.⁵² Eesti Punane Rist kutsuti ellu 24. veebruaril 1919. aastal Eesti ajutise valitsuse kinnitusega.

⁴⁴ Raag, Raimo. *Eestlane väljaspool Eestit*. Tartu, 1999, lk 70.

⁴⁵ Reinans 2006, lk 124.

⁴⁶ Stöcker 2012, lk 107.

⁴⁷ RA, ERA.4952.1.11.2-14. 22.09.1957. EPR sihtasutus Ühisabi abistamistegevus laieneb.

⁴⁸ Lauri, Üürike 1965, lk 11.

⁴⁹ Raag 1999, lk 70.

⁵⁰ Kivimuk, Aleks. *Eesti, eestlased ja Punane Rist: sümbolika ja teenetemärgid*. Tallinn, 2019, lk 202.

⁵¹ Samas, lk 76.

⁵² Eesti Päevaleht. *Vellisted hoiavad elus ühisabi*. 1996. Kasutatud 18.09.24.

Varasemalt oli Eestis tegutsenud 1918. aastast rahva algatusel organisatsioon Ühistöö.⁵³ Eesti Punase Risti ülesandeks sai Vabadussõja perioodil toidupunktide rajamine, sanitaarvarustuse tagamine ning haigete transport. Eesmärk oli olla kohalikule sõjaväele ja valitsusele abiks.⁵⁴ Rahvusvahelise Punase Risti liikmeks võeti Eesti Punane Rist vastu 1922. aastal.⁵⁵

1931. aastal asutati Eestis organiatsioon Ühisabi. Iseloomult on 1955. aastal loodud Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabiga väga sarnane nii eesmärgi kui ka tegevuste poolest. 1931. aastal Eestias asutatud Ühisabi eesmärgiks oli abistada puudust kannatavaid kodanikke ning laiaulatuslikumat Eesti kohalikku kogukonda.⁵⁶ 1931. aastal asutatud Ühisabi erinevus Punasest Ristist seisnes asjaolus, et tegutseti ilma riikliku toetuseta ja tegevuseks kasutati vaid annetusi.⁵⁷ Organisatsioon Eesti Rahva Ühisabi kutsuti ellu peale Nõukogude okupatsiooni 1941. aastal saksa okupatsiooni tingimustes⁵⁸. Peamise tegevusena saadeti pakke puudust kannatavatele inimestele üle Eesti ja korraldati annetustele kutsuvaid üleskutseid.⁵⁹

Idee kutsuda eksiilis ellu Eesti Punane Rist tõstatati 1955. aasta 9. novembril Eesti Rahvusliku Liidu koosolekul Rootsis.⁶⁰ Pagulaseestlased oli tegelenud Siberis elavate kaasmaalaste kohta käiva informatsiooni kogumisega. Vangistusest tagasipöörduvatelt saksa sõjavangidelt oldi RPR kaudu saadud 756 Siberis asuva eestlase nimed ja aadressid. See informatsioon jõudis kiirelt ka EPRSÜ ellukutsujate Nikolaus Metslovi ja Boris Voogaseni.⁶¹ Siberis viibivate eestlaste abistamiseks ning organiseeritult annetuste kogumiseks sooviti ellu kutsuda Eesti Punane Rist Rootsis.⁶² Sama aasta 23. novembril kutsuti kokku nõupidamine EPRSÜ loomiseks.⁶³ Kohal olid nii Eesti Vabariigis tegutsenud Eesti Punase Risti esindajad kui ka 21 apoliitilist ja abistamisega seotud eestlaste organisatsiooni.⁶⁴ Eesti Punane Rist oli nii saksa kui ka nõukogude okupatsioonide tagajärjel oma autonoomsuse kaotanud ning lõpuks jätkanud tööd teise juhatuse ning Nõukogude Liidu Punase Risti osana. 1955. aastaks olid Rootsi

⁵³ Kivinurk 2019, lk 202.

⁵⁴ Samas, lk 69-72.

⁵⁵ Samas, lk 74.

⁵⁶ Samas, lk 193.

⁵⁷ Samas, lk 193.

⁵⁸ Siinmaa, Jaak. *Eesti Rahva Ühisabi (1941 - 1944)*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, 2012 lk 13.

⁵⁹ Kivinurk, lk 202-206.

⁶⁰ Olesk 2000, lk 4.

⁶¹ Vilgats 2009, lk 130-131.

⁶² RA.ERA.4952.1.1.2-2. Sihtasutus Ühisabi esinduskogu koosolek 19.12.1955.

⁶³ Kivinurk 2019, lk 228.

⁶⁴ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Eesti Punase Risti Ühisabi pakid läksid teele detsembris.

jõudnud 1919. aastal ellu kutsutud Eesti Punase Risti juhatuse liikmed Boris Voogas ning Johannes Nyman⁶⁵ ning nende panusel ja eestvedamisel alustas tööd ka Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi. Ühisabi asutamiskoosolekule oli kutsutud erinevate Rootsis tegutsevate väliseesti organisatsioonide esindajaid ning huvilisi, kelle hulgast moodustust EPRSÜ.⁶⁶ Pärast liitusid ka üksikliikmed. 1957. aasta märtsiks oli üksikliikmeid juba 400 ringis.⁶⁷

Algselt sooviti kutsuda kokku Eesti Punane Rist Rootsis, kuid see osutus võimatuks, kuna Rahvusvahelise Punase Risti põhimõtte oli, et ühel riigil on üks Punase Risti organisatsioon. Eestit riigina sellel hetkel ei eksisteerinud. Samuti keelasid Rootsi seadused teise Punase Risti tegutsemise oma territooriumil.⁶⁸ 1955. aastal kutsuti siiski Eesti Ühisabi Rootsis ellu endise Eesti Punase Risti presidendi Boris Voogase poolt ning organisatsioon eksisteeris kümne aasta kestel nimega Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi.⁶⁹ 1966. aastast sai organisatsiooni ametlikuks nimeks Sihtasutus Eesti Ühisabi Rootsis. 1998. aastal muudeti taas nime ning põhikirja, kuna organisatsiooni tegevus ei sobinud kokku sihtasutuse terminiga. Rootsi valitsuse nõudel sai uueks nimeks Ühing Eesti Ühisabi Rootsis.⁷⁰ Seega kujunes Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi välja varasemate sarnaste abiorganisatsioonide kogemuste pinnalt. Kuigi rahvusvahelised ja kohalikud seadused ei võimaldanud ametlikku Eesti Punase Risti taasasutamist Rootsis, loodi siiski tugev ja sihipäraselt tegutsev organisatsioon, mille töö kandis edasi Eesti Punase Risti humanitaarseid väärtusi.

1.3. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi eesmärk ja ülesehitus aastatel 1955 - 1966.

1955. aastal moodustatud organisatsiooni eesmärgiks oli osutada abi Nõukogude Liidus elavatele raskustes olevatele kaasmaalastele. Abistamistegevust korraldati aga ka laiemalt. Eriaktsioonina toetati ka väliseestlasi Ida-Saksamaal, kuna oli laekunud informatsiooni sealsest suures abivajadusest.⁷¹ Samuti panustati Rootsis väliseesti noorte haridusse ning korraldati abistamistegevust üldisemalt.⁷² Suurima mahuga töö oli siiski uuritud aastatel pakkide

⁶⁵ Eesti Päevaleht. Vellisted hoiavad elus ühisabi. 1996. Kasutatud 18.09.24.

⁶⁶ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Eesti Punase Risti Ühisabi pakid läksid teele detsembris.

⁶⁷ RA.ERA.4952.1.11.2-14. EPR Ühisabi kasvab. Tegevus laieneb pidevalt.

⁶⁸ Kivinuk 2019, lk 228.

⁶⁹ Olesk 2000, lk 6.

⁷⁰ Kivinuk 2019, lk 229.

⁷¹ Samas, lk 230.

⁷² RA.ERA.4952.1.1.2-2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi põhikiri.

tellimuste vastuvõtmine, koostamine ja saatmine. Tööd tehti EPRSÜs suurel osal vabatahtliku tööjõuga.⁷³ Rahalisi vahendeid abi osutamiseks saadi personaalsete annetuste kogumise, annetuskampaaniate läbiviimise ning erinevate ürituste korraldamisega.⁷⁴ Algusaastatel 1955 – 1956 koguti ka esemelisi annetusi.⁷⁵

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi täidesaatvaks organiks oli keskjuhatuse, mis hakkas tegutsema Stockholmis.⁷⁶ Keskjuhatuse liikmed valiti igal aastal osaliselt uuesti.⁷⁷ Tegevuse põhialuseks sai liikmeskond ehk esinduskogu ning esinduskogu liikmeks sai liikmemaksu tasudes.⁷⁸ Liikmemaksu alammääraks oli viis Rootsi krooni aastas.⁷⁹ Saamaks aimu palju 5 Rootsi krooni kaasajal väärt oli, saab tuua kasutatud dokumentidest võrdlusena näiteks seebi ja suhkru hinnad. 500 grammi seepi maksis 1962. aastal 13.75 Rootsi krooni ning kaks kilogrammi suhkrut 1964. aastal 5.70 Rootsi krooni.⁸⁰

EPRSÜi tegevus oli jagatud viie toimkonna vahel. 1955. aastal alustati ühe osakonnaga, kuid juba aasta hiljem jagati tegevused erinevate ülesannetega toimkondade vahel ära.⁸¹ Aktsioonitoimkonna ülesandeks oli korralda rahakorjandusi ja värvata liikmeid. Abistamise toimkond tegeles saadud abipalvete läbitöötamisega ning tasuta (üldkorjandusest saadud summadega kokku pandud pakid) pakkide saatmisega. Organisatsiooni toimkond tegeles organisatsioonisisese suhtluse korraldamisega. Pakkide toimkond vahendas tellitud pakkide saatmist ning naisring, mis koosnes Ühisabi naisliikmetest, tegeles lississetuleku võimaluste hankimisega.⁸²

EPRSÜ pakkide ning abistamise osakondade esimeseks eesmärgiks ja väljakutseks sai annetuste kogumine ja pakkide saatmine Siberi sunnitöö- ja vangilaagris viibivatele eestlastele. Tegevus kogus kiirelt populaarsust ning töökoormus kasvas jõudsalt esimeste tegevusaastate jooksul. Pakkide saatmisega tegeles lisaks pakkide osakonnale ka abistamise osakond.

⁷³ Olesk 2000, lk 6.

⁷⁴ RA.ERA.4952.1.1.2-2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi põhikiri.

⁷⁵ Olesk 2000, lk 12.

⁷⁶ Kivinuk 2019, lk 228.

⁷⁷ Olesk 2000, lk 5.

⁷⁸ Samas.

⁷⁹ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 13.10.1956. Astuge Punase Risti Ühisabi liikmeskonda!

⁸⁰ RA.ERA.4952.1.7.3-278. Kirjavahetus Eesti Abi ja eraisikutega Eesti Abi kaudu tellitud pakkide saatmise kohta.

⁸¹ RA.ERA. 4952.1.4-1. 2.10.1956. Eesti Punase Risti lähemaid ülesandeid.

⁸² Olesk 2000, lk 7.

Esimestel tegevusaastatel vangilaagritesse saadetud pakid olid suuremas osas just selle osakonna hallata, kuna nemad tegelesid üldkorjandusest kogutud summade eest pakkide kokkupanemise, tellimise ja sihtkohta saatmisega. Samas ei olnud esimesel tegevusaastal veel erinevate eesmärkidega osakondi välja kujunenud. Pakkide osakond spetsialiseerus rohkem kindla inimese poolt kindlale inimesele tellitud pakkide kokkupanemise ja saatmisega. Sellised tellimusi saadeti ka Siberisse.⁸³

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi loomine Rootsis 1955. aastal oli vastus eksiilis elanud eestlaste soovile aidata Nõukogude Liidus raskustes elavaid eestlasi. Organisatsioon kujunes varasemate Eestis tegutsenud abiorganisatsioonide kogemustele toetudes ning töötas peamiselt vabatahtlike toel. Keskenduti annetuste kogumisele ja abipakkide saatmisele. Kuigi algne ambitsioon taastada eksiilis Eesti Punane Rist jäi formaalselt täitmata, säilitati varasema organisatsiooni põhimõtted. Töö jaotati toimkondade vahel, mis võimaldas tegevust paremini korraldada ja vajadustele vastavalt reageerida. EPRSÜ kujunes oluliseks sillaks pagulaskogukonna ja kodumaale jäänud eestlaste vahel.

⁸³ RA.ERA4952.1.11.2-14. 27.10.1956. Pakid Kodumaale.

2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi tegevus Nõukogude Liidu vangilaagrites viibivate kaasmaalaste toetamiseks

Nõukogude Liidu vangilaagrites viibivate eestlaste abistamine Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabis sai hoo sisse 1955. aastal,⁸⁴ kui avanes võimalus Siberis olevaid kaasmaalasi toetada. Korjandust abipakkide saatmiseks alustati suure hooga. Pakkide saatmiseks koguti annetusi nii üksikisikutelt kui ka Austraalia Eesti Abistamise Komiteelt, Inglismaa Eesti Abistamise Komiteelt ning Lõuna-Aafrika Eesti Abistamise Komiteelt. Lisaks laekus annetusi USAst.⁸⁵ Toetuse avaldamiseks EPRSÜ kaudu oli kaks peamist võimalust. Esimeseks võimaluseks oli annetuse tegemine EPRSÜ üldkorjandusse, millesse kogutud summat kasutati võimalikult paljudele inimestele abipakkide saatmiseks. Teise võimalusena oli läbi EPRSÜ võimalik läkitada personaalne pakk kindlale kodumaal või Siberi vangilaagris olevale isikule, kui oli olemas sealne kehtiv aadress.⁸⁶

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi pani esimese koguse pakke Siberis viibivate kaasmaalaste poole (umbes 9000 Rootsi krooni väärtuses) teele 1955. aasta detsembris.⁸⁷ Detsembris saadetud pakkide kohta saadi mõningaid teateid ka adressaatidele kohale jõudmisest.⁸⁸ 1956. aastal hakati pakkide saatmise osas koostööd tegema Rahvusvahelise Punase Ristiga. RPRle edastati kogutud annetuste summad ning nende poolt koostati abivajajate nimekirjade põhjal pakid. Vahel edastati RPRle ka pakke, mis nad siis abivajajateni edasi saatsid.⁸⁹ Siiski ei saanud ka nemad kõikide pakkide kohale jõudmist alati tagada. Järgmine saadeti 10 000 Rootsi krooni väärtuses pandi teele märtsis. Kuna ei olnud teada, kas pakid tõesti ka kohale jõuavad, oodati enne järgmiste saadetiste teelepanekut mingisugust tagasisidet. Pakkide kohale jõudmisest saadi kõige kindlamat informatsiooni eestlaste kirjade kaudu Siberist.⁹⁰ Perioodil 10. mai kuni 1. detsember 1956 õnnestus sihtasutus Ühisabil annetuste näol koguda 9299 Rootsi krooni. Sellele lisandus tulu märtsis alustatud uuest annetuskampaniast, mis tõi sisse 19 417 krooni.⁹¹ Seega, hoolimata logistilistest raskustest ja

⁸⁴ Olesk, lk 4-8.

⁸⁵ Samas.

⁸⁶ RA.ERA4952.1.11.2-14. 27.10.1956. Pakid Kodumaale.

⁸⁷ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Eesti Punase Risti Ühisabi abistamistöö areneb edukalt.

⁸⁸ Samas.

⁸⁹ RA.ERA4952.1.11.2-14. 27.10.1956. Pakid Kodumaale.

⁹⁰ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Eesti Punase Risti Ühisabi abistamistöö areneb edukalt.

⁹¹ RA.ERA.4952.1.11.1-4. 03.12.1956. Sihtasutus Ühisabi koosolek.

ebakindlusest saadetiste kohalejõudmise osas jätkas Ühisabi abipakkide saatmist ja annetuste kogumist.

29. juunil 1956. aastal peetud EPRSÜ esinduskogu koosolekul teatati, et seni on kohale jõudnud 57% väljasaadetud pakkidest ja ülejäänud on tagasi saadetud aadresside mitteleidmise tõttu. Märgitakse, et selline olukord oli oodatav, kuna ka vange paigutati aega-ajalt ümber.⁹² Pakke saadeti RPR kaudu mitte ainult vangidele, vaid ka sundasumisele määratuile. Ilmnes, et küüditatuile ei olnud sel moel võimalik pakke saata, kuna need käisid tolli alla ja neid tuli seetõttu saata erafirmade vahendusel. See ei saanud küüditatuile pakkide saatmisel siiski takistuseks ja annetusi laekus ka edaspidi.⁹³ 1956. aasta jõulude eel telliti sedavõrd palju pakke nii kodumaale kui ka Siberisse, et pakkide osakonnal tuli töötada ööpäevaringselt.⁹⁴ Täpset pakkide numbrit ei ole aruandes välja toodud, kuid 1956. aastal kogus EPRSÜ annetusi 55 000 Rootsi krooni väärtuses. Kuna 1955. aastal laekunud annetuste summaks oli 56 000 Rootsi krooni⁹⁵, siis võib järeldada, et huvi kodumaa eestlaste abistamiseks ei olnud raugenud.

1957. aastal tekkisid aga uued takistused pakkide saatmisel Siberisse. Esimesed 200 pakki, mis läkitati RPR kaudu Rootsi Punase Risti vahendusel, tagastati suures osas Rahvusvahelise Punasele Ristile. Adressaatideni oli jõudnud vaid neli pakki. Nõukogude Liidu poolt selgitati, et ülejäänud adressaate ei leitud.⁹⁶ Samuti oli RPRi kaudu juulis 1956 Siberisse saadetud 170 pakist 168 tagasi tulnud. Kuna lahendust olukorra parandamiseks ei leitud, pandi pakkide saatmine pausile kuni paremate võimaluste leidmiseni.⁹⁷ Suuremad takistused ilmnisid siis, kui Nõukogude Liidu Punane Rist soovis enne pakkide edasi saatmise lubamist need ise üle kontrollida, et veenduda kas kõigil pakisaajatel on lubatud pakke saada.⁹⁸ Takistuste lahendamiseks olevat ka RPR saatnud Nõukogude Liitu oma esindajad sealse Punase Ristiga läbi rääkima.⁹⁹ 1957. aasta EPRSÜ aruandest tulebki välja, et vangilaagritesse pakkide saatmiseks kogutud raha oli võimaluste puudumisel kasutamata.¹⁰⁰ EPRSÜ esinduskogu koosolekul tõdeti, et 1957. aastal oli hakatud abi andma lisaks Siberis asumisel viibijatele nüüd

⁹² RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPRSÜ esinduskogu koosolek 29.06.1956.

⁹³ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPRSÜ esinduskogu koosolek 29.06.1956.

⁹⁴ RA.ERA.4952.2-14. 17.02.1957. Pakid P. Risti kaudu.

⁹⁵ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 07.04.1957. EPR Ühisabi aastakoosolek.

⁹⁶ Olesk 2000, lk 8.

⁹⁷ RA.ERA.4952.1.1.2-2 Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi esinduskogu koosolek 18.juuni 1958.

⁹⁸ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 22.09.1957. EPR sihtasutus Ühisabi abistamistegevus laieneb.

⁹⁹ RA.ERA.4952.1.11.2-14. EPR Ühisabi kasvab, tegevus laieneb pidevalt.

¹⁰⁰ RA.ERA.4952.1.1.2-2. Tegevaruanne 1957.

ka sealt kodumaale tagasipöördujatele. Hakati saatma pakke neile, “kes täiesti poolalasti ja suuremalt osalt haigetena ise ei suuda uut elu kodumaal alustada”.¹⁰¹ Seega, abi andmine laienes.

Eelisjärjekorras sooviti siiski pakke saata Siberisse asumisel olijatele või sealt tagasipöördujatele. Selliseid pakke oli 1957. aasta jooksul läkitatud 16 000 Rootsi krooni väärtuses.¹⁰² Samas oldi juba 1956. aasta sügisest hakatud suuremahuliselt tellitud pakke saatma ka Nõukogude Eestisse.¹⁰³ Sinna jõudsid pakid edukamalt kohale. Vangilaagritesse pakkide saatmiseks EPRSÜ 1958. aasta 13. juulil peetud koosolekul tõdeti, et alates 1955. aastast, mil alustati pakkide saatmist vangilaagritesse, on proovitud mitmeid erinevaid viise nende kohalejõudmise tagamiseks. Kahjuks oli suurem osa neist tagasi tulnud ning kohale oli jõudnud mõningatel andmetel vaid mõnikümmend pakki.¹⁰⁴ Siiski jätkati erinevate võimaluste otsimisega. Materjale ja informatsiooni pakkide Siberisse edukalt kohale jõudmisest on vähe. Aleks Kivinurk on arvanud, et olenemata pingutustest pakke Siberisse peaaegu kohale ei jõudnudki.¹⁰⁵

Lisaks annetuste kogumise üleskutsetele, mida tehti peamiselt ajakirjanduse vahendusel, alustas Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi 1956. aasta sügisel heategevuslike kontsertide korraldamisega. Esimene kontsert korraldati 4. novembril koostöös Eesti Sõjainvaliidide Kapitaliga.¹⁰⁶ Kontserdi korraldamine sündis soovist, et kuigi eraviisilisi annetusi oli laekunud selleks hetkeks ohtralt, oli abivajajate nimestik pikenenud ja vajati lisaraha pakkide saatmiseks. Kontserdile olid kutsutud mitme riigi suursaadikud (Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Kanada, Soome, Saksamaa, Hispaania, Prantsusmaa) ning Rootsi poliitikud.¹⁰⁷ 7. novembril Stockholms-Tidningen Eestlastele ajalehes avaldatud artiklis nimetati kontserti suureks õnnestumiseks.¹⁰⁸ Kontserdi puhastulu (4099 Rootsi krooni) jagati Eesti Sõjainvaliidide Kapitali ning Sihtasutus Ühisabi organisatsiooni vahel võrdselt pooleks. Organisatsioon Eesti Sõjainvaliidide Kapital kasutas kogutud raha toetamaks Sõjainvaliidide Kodu ehitamist

¹⁰¹ RA.ERA.4952.1.1.2-2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi esinduskogu koosolek 18.07.1958.

¹⁰² RA.ERA.4952.1.1.2-2. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi esinduskogu koosolek 18.07. 1958.

¹⁰³ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Pakid kodumaale.

¹⁰⁴ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 13.07.1958. Pakid orjalaagreisse ei jõudnud iial päralt.

¹⁰⁵ Kivinuk 2019, lk 230.

¹⁰⁶ RA.ERA. 4952.1.4-1. Kontsert kannatanute heaks.

¹⁰⁷ RA.ERA. 4952.1.4-1. 31.10.1956. Suursaadikud eesti kontserdile.

¹⁰⁸ RA.ERA. 4952.1.4-1. 07.10.1956. Õnnestunud suorkontsert abistamistähe all.

Saksamaal. Eesti Punase Risti Sihtasutuse Ühisabi toetas kogutud summa ulatuses Siberi vangilaagrites olevate kaasmaalasi abipakkidega.¹⁰⁹

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi korraldas ka eriaktsiooni Ungari ülestõusu toetamiseks 1956. aastal. Koguti annetusi, et abistada Ungari vabadusvõitlejad toiduainete, riiete ning muude vajaminevate esmatarbekaupadega.¹¹⁰ Perioodil 30. oktoober kuni 1. detsember 1956 koguti ungarlaste heaks 5300 Rootsi krooni.¹¹¹ Samuti loodi korjandus toetamaks Eesti põgenikke Saksamaal.¹¹²

Millal aktiivne annetuste kogumine ja saatmine sundasumisele saadetuile ja vangilaagris olijatele lõppes selgelt üheski leitud dokumendis välja ei ole toodud. Siiski võib EPRSÜ aastaaruannete, üleskutsete ja koosoleku teemade põhjal järeldada, millal muutus toimus. 1958. aasta abistamise arve väljavõttes on veel mainitud saldot Rahvusvahelise Punase Risti juures.¹¹³ Alates 1959. aasta kokkuvõttest seda enam mainitud ei ole, samuti pole mainitud pakkide koguseid või annetuste summasid, mis olid koostatud vangilaagritesse saatmiseks¹¹⁴, nagu seda oli mainitud aastatel 1956 ja 1957¹¹⁵. Samas ei tähenda see, et pakke vangilaagritesse enam ei saadetud. Suuri aktsioone abi kogumiseks enam ei korraldatud. Pakke vangilaagritesse saadeti edaspidi otseste tellimuste järgi.¹¹⁶ Hilisemalt on pakkide tellimise informatsioonis välja toodud, et Nõukogude Liidu idapoolsetele aladele võtab pakkide jõudmine Rootsist kauem aega kui Eestisse.¹¹⁷ Sellest võib järeldada, et omaksed tellisid ikka Siberis olevatele lähedastele pakke. Samuti oli peale pakkide osakonna loomist (1956. aasta oktoobris¹¹⁸) üldkorjandsuest kogutud annetuste põhjal pakkide koostamine abistamise osakonna töö. Antud töö keskendub aga pakkide osakonnale.

¹⁰⁹ RA.ERA.4952.1.4-1.08.12.1956. Abistamiskontsert andis kr. 4000. Stockholms-Tidningen Eestlastele.

¹¹⁰ RA.ERA.4952.1.11.2-14.09.11.56. Eesti Punase Risti korjandus Ungari vabadusvõitlejaile.

¹¹¹ RA.ERA.4952.1.11.1-4.03.12.1956. Sihtasutus Ühisabi koosolek

¹¹² RA.ERA.4952.1.11.2-14.24.05.1956. Eesti Punase Risti Ühisabi abistamistöö areneb edukalt.

¹¹³ RA.ERA.4952.1.1.2-2.EPRSÜ abistamise arve väljavõte 31.12.1958.

¹¹⁴ RA.ERA.4952.1.1.2-2.EPRSÜ abistamise arve väljavõte 31.12.1959.

¹¹⁵ RA.ERA.4952.1.1.2-2. Tegevusaruanne 1957.

¹¹⁶ Olesk 2000, lk 8.

¹¹⁷ RA.ERA.4952.1.11.2-13. Rootsi E.P.R Ühisabi standardpakkide tellimine kodumaale endiselt võimalik ka USA-st.

¹¹⁸ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Stockholms-Tidningen.27.10.1956. Pakid kodumaale.

Koostöö teiste abistamisorganisatsioonidega

Koostööd Siberisse saadetavate pakke asjus tehti tihedalt Rahvusvahelise Punase Ristiga. RPRlt saadi abivajajate nimekirju ning nende kaudu ka saadeti pakke vangilaagritesse. Nagu ka paljud teised suured humanitaarabi organisatsioonid toetus ka RPR paljuski oma missiooni läbiviimisel koostööle erinevate kohalike ja riiklike abistamisorganisatsioonidega, et nende teadmisi, kogemusi ja tööjõudu rakendada.¹¹⁹ Ehk selline koostöö kahe organisatsiooni vahel oli tavapärane nähtus.

Pakke Siberi vangilaagritesse saatsid ka Eesti Abi Keskus¹²⁰ Rootsis ja organisatsioon Eesti Abi New Yorgis ning ka mitmed teised ühendused.¹²¹ Siiski selgub, et koostöö teiste, sama eesmärgiga abistamisorganisatsioonide vahel ei kujunenud välja nii, nagu seda sooviti. 23. novembril 1955 Eesti Punase Risti Presidendi B. Voogase poolt Rootsis kokku kutsutud kohalike Eesti abistamisorganisatsioonide nõupidamine organisatsioonivaheliseks koostöö edendamiseks ei andnud tulemusi. Sooviti ühendada jõud, et Siberis olevaid kaasmaalasi efektiivsemalt ja kiiremalt aidata. Erinevatel organisatsioonidel oli õnnestunud koguda informatsiooni abivajavate eestlaste kohta vangilaagrites ning sooviti nimekirjad ühendada ja korraldada abistamistegevust koordineeritult.¹²²

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi loojad tahtsid ühendust näha kui abistamist koordineerivat organisatsiooni.¹²³ 20. märtsil 1956 toimunud abistamise koordineerimise koosolekul tõi Boris Voogas välja, et kuna abistamine on rahvusvahelise iseloomuga, peaks kogu abistamise aktsioon toimuma Punase Risti vahendusel ja Eesti Punase Risti esindajatena on Ühisabil selleks ka vastav kogemus. Soov oli, et kõikide eestlaste abistamisega seotud organisatsioonide tegevus toimuks Eesti Punase Risti juhtimisel või vähemalt ühtselt koordineeritult. Samas vaidles Eesti Abi organisatsioon sellele mõttele vastu argumendiga, et Rootsi Punane Rist ei tunnista EPR-i ja ei taha temaga koostööd teha, vaid soovitab et EPRSÜ pakid saaksid saadetud Eesti Abi kaudu. EPRSÜ soov oli, et teised organisatsioonid tegutseks tema juhtimisel. Lahenduseks arvati olevat uue abistamistööd koordineeriva keskuse loomine.¹²⁴ 29. juunil 1956 peetud EPRSÜ esinduskogu koosolekul kirjeldas Boris Voogas

¹¹⁹ Romain, Oppenheimer, Rosental. 2023.

¹²⁰ RA.ERA.4952.1.11.2-13. 14.02.1956. Saadame pakke eesti vangidele Venemaal!

¹²¹ RA.ERA.4952.1.11.2-13. Eesti Abi informatsioon.

¹²² RA.ERA.4952.1.1.2-2. Organisatsioonide vahelise abistamiskeskuse loomise ühishõupidamine 23.11.1955.

¹²³ RA.ERA.4952.1.1.2-2. Kohalike Eesti organisatsioonide nõupidamine.

¹²⁴ RA.ERA.4952.1.1.4-13. „Kordineerimis“ koosolek ERF ruumides 20.03.1956.

Ühisabi senist tööd ja tõi välja, et koostöö Rootsis olevate abistamisorganisatsioonidega, kes samuti saadavad toetust Siberis olevatele kaasmaalastele, ei ole vilja kandnud ja sobivat kokkulepet pole sündinud.¹²⁵ Üks probleem seisnes selles, et Eesti Abi ning Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi tegutsesid samade abivajajate nimekirjade alusel, mis saadi tagasipöörduvatelt sõjavangidelt. Eesti Abi sai need nimekirjad RPRlt 1955. aastal esimesena ja pidi neid teistega jagama. Lepiti kokku, et Ameerikas asuvad toetajad saadavad pakke Eesti Abi nimekirjade alusel. Hiljem leidis EPRSÜ ka teisi viise nimekirjade saamiseks ning hakkas neid ka ise koostama. Abipakkide saatmiseks koostati nimekirju väliseestlastelt saadud teabe põhjal. Mõningail juhtudel teati oma tuttavate ja sugulaste aadresse Siberis. Nimekirju hakati saama ka RPRlt otse.¹²⁶ Nende andmete alusel hakati pakkide saatmist korraldama.

Siiski ei saa öelda, et koostöö organisatsioonide vahel oleks täielikult puudunud. Kohtuti, arutati ja jagati mõningaid nimekirju, kuid koordineerida tegevusi siiski ei suudetud. Sellest tulenevalt jõuti 1957. aasta märtsiks murettekitavasse olukorda, kus korjandusi viidi erinevate organisatsioonide poolt ohtralt läbi. Kuna korjanduslehti oli rahvale edastatud liialt palju, kardeti, et rahval tekib segadus ja tüdimus annetustest. Seejärel üritati korjanduslehtede jagamist omavahel koordineerida, kuid paraku loodetud tulemuseni ei jõutud.¹²⁷

EPRSÜ ning Eesti Abi koostöö sujus paremini tellitud pakkide saatmise osas, mida haldas pakkide osakond. 1959. aastaks oldi juba paar aastat USAs võetud vastu tellimusi pakkide saatmiseks EPRSÜ kaudu.¹²⁸ Eesti Abi võttis vastus täpse tellimuse ja rahasumma ning saatis need EPRSÜle Rootsis, kes siis pakid komplekteeris ja Rootsist teele pani.¹²⁹ Selline koostöö sujus nende organisatsioonide vahel paremini.

Punase Risti Sihtasutus Ühisabi ning teised väliseestlaste loodud heategevusorganisatsioonid üritasid mitmete aastate vältel leida võimalusi pakkide saatmiseks Siberi vangilaagrites viibivatele eestlastele. Mitmed katsed nurjusid ning pakke kas ei lubatud edastada või pakid saadeti saajateni jõudmata tagasi. Siiski on kinnitusi osade pakkide kohale jõudmisest. Paralleelselt Siberisse pakkide saatmisega läkitati abipakke ka Nõukogude Eestisse, kuna EPRSÜni jõudis üha enam palveid Eestis puudustkannatavate isikute kohta.

¹²⁵ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Ühisabi Esinduskogu koosolek 29.06. 1956.

¹²⁶ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Ühisabi Esinduskogu aasta peakoosolek 1957.

¹²⁷ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi esinduskogu aasta peakoosolek. 31.03.1957.

¹²⁸ ERA.4952.1.7.3-278. Kirjavahetus Eesti Abi ja eraisikutega Eesti Abi kaudu tellitud pakkide saatmise kohta.

¹²⁹ RA.ERA.4952.1.1.4-13. Rootsi E.P.R Ühisabi standardpakkide tellimine endiselt võimalik ka USA-st.

3. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi pakkide osakonna töö Nõukogude Eestisse abipakkide vahendamisel

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi sai ellu kutsutud toetamaks vangilaagrites olevaid kaasmaalasi, kuid kiiresti sai selgeks, et ka Eestis olevad kaasmaalased kannatavad elementaarsemate esmatarbe kaupade puuduses. 1950. aastate alguses oli Olaf Mertelsmanni hinnangul Nõukogude Eestis toiteväärtusliku toidu ja hügieeni ning elamispindadega sedavõrd kehvad lood, et suri mitmeid tuhandeid inimesi, samuti langes järsult keskmine oodatav eluiga.¹³⁰

Oktoobris 1956. aastal avaldati ajalehes Stockholms-Tidningen Eestlastele üleskutse hakata saatma rohkem abipakke Eestisse. Selleks hetkeks olid esimesed pakid EPRSÜ kaudu juba Eestisse teele pandud.¹³¹ Samuti kutsuti üles annetama EPRSÜ kontole ka juhul, kui puudub kontakt sugulastega kodumaal. Annetatud summadega plaaniti pakke saata neile abivajajatele, kellel puudusid omaksed väljaspool Eestit, et neid personaalsete pakkidega toetada.¹³²

Pakkide osakond loodi Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabisse 1956. aastal. Kuigi sihtasutuse üheks suurimaks ettevõtmiseks oli pakkide saatmine kaasmaalastele, toonitas EPRSÜ, et pakkide saatmist siiski ei propageerita, kuna ei teata, kui ohutu on kontaktide omamine Eestis olijatega. Kui aga sugulased välismaal olid otsustanud pakke saata, siis pakkus EPRSÜ võimalust seda ilma ärifirma vahenduseta korraldada.¹³³ Palveid pakkide saatmiseks kogunes ohtralt ning 1957. aastal kujunes pakkide osakonnas büroo juhataja ametikoht juba palgaga tasustavaks, kuna tehtava töö maht oli sedavõrd suureks kasvanud. Varasemalt oli tööd tehtud vaid vabatahtlikkuse alusel.¹³⁴ Vabatahtlikena olid abis peamiselt Rootsis elavad eestlased, kuid pakke aitasid komplekteerida ka rootslastest naised. Stockholmi linna poolt eraldati sihtasutusele ruumid, kus pakke komplekteeriti. EPRSÜ liikmeskond, kelleks võis liikmemaksu tasumisel saada iga soovija, kasvas esimeste tegevusaastate jooksul jõudsalt umbes 600 liikmeni.¹³⁵

¹³⁰ Mertelsmann 2012, lk 152-153.

¹³¹ RA. ERA.4952.1.11.2-14. 27.20.1956. Pakid kodumaale.

¹³² RA. ERA.4952.1.11.2-14. 27.20.1956. Pakid kodumaale.

¹³³ RA.ERA.4952.1.11.2-13. Rootsi E.P.R. Ühisabi standardpakkide tellimine kodumaale endiselt võimalik ka USA-st.

¹³⁴ Olesk 2000, lk 9-10.

¹³⁵ RA. ERA.4952.1.11.2-14. Kibe töö EPR Ühisabi pakiosakonnas.

3.1. Pakkide osakonna tööetapid

Pakkide osakonna töö koosnes mitmest etapist. Pakkide saatmisega seotud paberimajanduse ning pakkide saatmise eest vastutas büroojuhataja, keda abistasid vabatahtlikud. 1957. aastal töötati välja nimekiri pakkide osakonna täpsematest ülesannetest.¹³⁶ Need jagati tellimuste ja pakkide saatmise protsessist tulenevalt. Pakkide osakonna töö algas tellimusega või paki saamisega, mis toodi postkontorist kontoris. Järgnevalt kontrolliti saabunud pakke ning koostati deklaratsioon Nyman & Schults ettevõttele (Nyman & Schults kindlustas ning vahendas pakkide saatmist Nõukogude Liitu). Nõutavad paberid tuli ettevõttesse kohale viia ja sealt kinnitatult Ühisabi kontoris tagasi toimetada. Pärast deklaratsiooni saamist asuti komplekteerima tellitud pakkide sisu. Saadetav pakk või pakid toimetati tolli, kust saadi vastu saatmisega seonduvad paberid. Oluline oli EPRSÜI üle kontrollida pakkide sisu, et see vastaks täpselt pakiga kaasa pandava venekeelse sisu kirjeldusega. Paki sisu ja paki sisu kirjeldus pidid ühtima täielikult, kuna pakki kontrolliti nii Rootsi tollis kui Nõukogude Liidus. Kui paki sisu ei vastanud paki kirjeldusega, saadeti see saatjale tagasi või eemaldati ebasobivad esemed.¹³⁷ Teele saadetud pakid liikusid kõigepealt laevaga Helsingisse ning sealt rongiga Leningradi. Leningradist saadeti pakid juba Eestis olevate adressaatideni.¹³⁸ EPRSÜ järgmise töö etapina tuli välja arvutada pakikulud, mis kanti pakkide väljamineku raamatusse, paki saatmisega seotud kirjavahetus ning arved säilitati vastavates kaustades. Üle tuli kontrollida ka raha laekumine saadetava paki eest ning teha sissekanne pearaamatusse. Selleks, et vajadusel täiendavaid tellimusi täita, hoiti laos standardpakkidesse kuuluvaid kaupu.¹³⁹

Kuna huvi pakkide saatmise vastu kasvas, hakkas Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi pakkide osakond looma standardpakkide nimekirju ning vastavat kaupa hulgi kokku ostma, mis alandas nii toote kui ka saadetava paki hinda. Tegevuse finantseerimiseks, palkade, ruumide üüri ning muude kulude katteks lisati uuritud ajavahemiku jooksul iga vahendatud paki omahinnale 7.50 Rootsi krooni.¹⁴⁰ Esimesed standardpakkide nimekirjad avaldati 1956. aastal, mil avaldati üleskutseid kodumaale pakke saata. 1956. aastal loodud standardpakkide nimekiri koosnes kolmest erinevast standardpaki tüübist naistele ja kolmest meestele.¹⁴¹ Kaks

¹³⁶ RA.ERA.4952.1.11.1-4. Pakkide osakonnas pakkide väljasaatmisega seoses olev töö.

¹³⁷ Samas.

¹³⁸ RA.ERA.4952.1.11.1-4. Pakkidest raudkardina taha.

¹³⁹ RA.ERA.4952.1.11.1-4. Pakkide osakonnas pakkide väljasaatmisega seoses olev töö.

¹⁴⁰ Olesk 2000, lk 12.

¹⁴¹ RA. ERA.4952.1.11.2-14. Kibe töö EPR Ühisabi pakiosakonnas.

erinevat tüüpi standardpakki oli mõeldud lastele.¹⁴² Hilisemalt olid standardpakkide nimekirjad muutunud mitmekesisemaks ja pikemaks.

Standardpakkide nimekirju pakkide maksumuse ning sisu kirjeldusega hakati alates 1957. aastast regulaarselt avaldama nii ajakirjades kui ka saatma kirjaga soovijatele. Kuna pakkide tellija oli tavaliselt Nõukogude Liidus elava eestlase välismaa sugulane või sõber, siis saadi omavahelise kirjavahetuse kaudu täpsemalt aimu, mida kodumaal vajatakse. Paki tellis ning paki maksumuse tasus tavaliselt väliseestlasest tellija. Standardpakkide sisu oli võimalik isikupärastada vastavalt saaja vajadusele.¹⁴³

Standardsete abipakkide sisuks olevad riided, kangad ja esemed osteti kokku Rootsi vabrikutest ja kooperatiividest ning hoiustati renditud laos.¹⁴⁴ Samuti koguti algusaastatel Rootsis ka kasutatud riideesemeid, pakkidesse lisati vaid need, millel ei olnud ühtegi defekti ega kandmisjälge. Kodumaale sooviti saata vaid kvaliteetset kaupa. Suheldes omastega Eestis sai selgeks, et puudus oli ka lihtsamatest toiduainetest, mida paluti neile saata. Kuna tollimaks oli toidu saatmisel kallis, siis saadeti kodumaale pigem tekstiile, mille müügist saadud rahast osteti toidukaupu (juhul kui neid saada oli). Kodumaale soovitati saata vaid väga heas seisukorras kangaid ning riideesemeid.¹⁴⁵

3.2. Rootsist Nõukogude Liitu saadetavatele pakkidele seatud nõuded

Pakkide osakonnas pandi kokku soovitud pakkide sisu ja anti edasi postile, kes pakid kohale toimetas. Pakkide saatmine Nõukogude Liitu käis vahendusfirmade kaudu. Kokkuleppe alusel Nõukogude Liidu ning Rootsi riigi vahel anti pakkide vahendamise ainuõigus firmale Nyman & Schultz. Peale firmale deklaratsiooni esitamist ning kulude kandmist tuli oodata umbes 2 – 3 nädalat, et saada luba paki saatmiseks.¹⁴⁶ Võimalik oli pakke saata ka riikliku posti kaudu. Seda võimalust aga ei kasutatud abipakkide saatmiseks, sest Rootsi post ei võtnud tollimaksu

¹⁴² RA.ERA.4952.1.11.2-14. 27.20.1956. Pakid kodumaale.

¹⁴³ RA. ERA.4952.1.11.2-14. „Ühisabi“ paki informatsioon.

¹⁴⁴ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 09.11.56. EPR Ühisabi pakkide saatmise aktsioon

¹⁴⁵ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 27.20.1956. Pakid kodumaale.

¹⁴⁶ Olesk 2000, lk 9.

ette (saatjalt) ning EPRSÜs mõeldi, et suuremal osal paki saajatel ei ole vahendeid tollimaksu paki saabumisel tasuda. Ehk abistamisel valiti võimalus, kus kõik kulud tasus saatja.¹⁴⁷

1958. aasta esimesest jaanuarist hakkasid kehtima saadetavatele pakkidele täiendavad nõuded.¹⁴⁸ Paki kaal ei tohtinud olla üle 20 kilogrammi ega sisaldada varem kasutatud riidesemeid. Põhjuseks oli Nõukogude Liidu poolt esitatud argument, et kantud riided ei ole piisavalt hästi desinfitseeritud. Samuti ei tohtinud ühes pakis koos olla riidesemed ja toiduained. Need tuli saata kahe eraldi pakiga.¹⁴⁹ Nõukogude Liitu võis pakke saata vaid eraisik, organisatsioonidele see keelati. Selliselt pidi iga paki saatmisel olema tähistatud nii saatja isik kui ka konkreetne saaja.¹⁵⁰ Ehk EPRSÜ oli vaid vahendaja rollis. EPRSÜ küll koostas paki ning viis selle füüsiliselt postkontrorisse, kuid pakile läks kirja tellinud isiku nimi. EPRSÜ oli Rootsi-poolseks vahelüliks.

1956. aasta lõpuks oli toetuspakke tellitud 19 417 Rootsi krooni eest.¹⁵¹ EPRSÜ on ise maininud, et enim laekus tellimusi Rootsi eestlaste poolt. Samas kümneid tellimusi päevas oli tulnud ka Ameerika Ühendriikidest ja Kanadast. Pakke telliti ka Saksamaalt, Inglismaalt ja Austraaliast.¹⁵² Ameerika Ühendriikidest Ühisabile edastatud pakkide saatmise tellimuste hulga suurenemine tulenes asjaolust, et Ameerika Ühendriikidest Eesti NSVsse paki saatmise tollimaksud olid väga kõrged ning Rootsi kaudu saadetud pakk jõudis saajani kiiremini. Rootsist saadetud pakk jõudis Eestisse umbes 2 – 3 nädalaga.¹⁵³ Baltimaadesse ja Nõukogude Liidu Euroopa osasse Rootsist pakkide saatmine võttis vähem ning Nõukogude Liidu idapoolsetesse piirkondadesse (dokumentides kasutab EPRSÜ väljendit Aasia Venemaa) kauem aega (3 - 4 nädalat). Samuti oli kaugematesse piirkondadesse pakkide saatmise hind kõrgem tulenevalt suuremast postikulust.¹⁵⁴ Ühisabi kaudu telliti pakke kodumaale ka Saksamaalt, Inglismaalt ja Austraaliast.¹⁵⁵

¹⁴⁷ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Pakisaatmise ümber.

¹⁴⁸ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁴⁹ Olesk 2000, lk 9-10.

¹⁵⁰ Samas, lk 12.

¹⁵¹ RA.ERA.4952.1.11.2-14. Eesti Punase Risti Ühisabi abistamistöö areneb edukalt.

¹⁵² RA.ERA.4952.1.11.2-14. Kibe töö EPR Ühisabi pakiosakonnas.

¹⁵³ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 27.10.1956. Pakid kodumaale.

¹⁵⁴ RA.ERA.4952.1.11.2-13. Rootsi E.P.R Ühisabi standardpakkide tellimine kodumaale endiselt võimalik ka USA-st.

¹⁵⁵ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 07.04.1957. EPR Ühisabi aastakoosolek.

Poleemikat pakkide saatmise nõuetes tekitas 1959. aasta 1. jaanuarist kehtima hakanud suurendatud tollimaksu määr, kui NSVL kehtestas uued tollitariifid.¹⁵⁶ Varasemalt oli tollimaksu arvatud saadetavate esemete hinna järgi: mida hinnalisem oli paki sisu, seda suuremat tollimaksu selle paki pealt tuli maksta. Alates 1959. aastast hakkas tollimaks sõltuma saadetavate asjade arvust. Nii võis tollimaks olla 50 - 100% paki enda väärtusest.¹⁵⁷ Pakk, milles oli kuni 15 eset/artiklit maksustati tollis 22 kroonise arvega. 16 saadetava eseme puhul oli tollimaks juba 25 krooni.¹⁵⁸ Tollimaksule lisandusid kindlustustasu ja postikulu. Väiksemaid tollimaksu tõuse oli toimunud kõikide eelnevate aastate vältel. Ehk ilmneb, et hoolimata järjest karmistuvatest reeglitest, tollimaksude tõusust ja keerukast asjaajamisest kujunes Rootsi kaudu pakkide saatmine Nõukogude Eestisse oluliseks ja nõutud kanaliks, mis näitas pagulaskogukonna pühendumist kodumaal elavate omaste toetamisel.

3.3. Pakitellimuste esitamine Sihtasutusele Ühisabi

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi poole pöörduti pakkide saamiseks peamiselt kirja teel, võimalus oli ka Stockholmis asuvasse kontorisse kohale minna, kuid suhtlus pakkide tellimise, sisu ja saatmise kohta on säilinud just kirjavahetuse kaudu. Kui sooviti saata pakki kodumaale, siis paki tellimise protsess algas tavaliselt abipaki saatja esmase järelepäringuga Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi pakkide osakonnale.¹⁵⁹

Ajavahemikul 1955 – 1966 on peamiselt kirjavahetust peetud büroojuhataja Rudolf Sõmermaaga. Esmalt sooviti tutvuda kõige uuema standardpakkide nimekirjaga, et seejärel tellimus esitada. Olukorras, kus nimekiri oli kas ringkirja, ajalehe või tuttavate kaudu juba olemas, siis esitati koheselt täpne tellimus.¹⁶⁰ Kui tegemist ei olnud vaid toiduainete pakiga, siis esitati tellimisel ka paki saaja mõõdud. Jalanõude tellimise korral lisati ka jalanumber.¹⁶¹ Tellimuskirjale lisati paki eest tasutava summa tasumise viis ehk millise panga kaudu raha saadeti, mis panga kaudu see Rootsis EPRSÜni jõuab, ja kelle nimel arve on tehtud.¹⁶² Vahel

¹⁵⁶ RA. ERA.4952.1.11.2-14. 09.04.1957. EPR Sihtasutus Ühisabi pakiabi kaasmaalastele.

¹⁵⁷ RA. ERA.4952.1.11.2-14. EPR Sihtasutus Ühisabi pakiabi kaasmaalastele.

¹⁵⁸ RA. ERA.4952.1.11.2-14. 04.05.1960. Paki saatmise ümber.

¹⁵⁹ RA. ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁶⁰ RA. ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁶¹ RA. ERA.4952.1.11.2-14. EPR Ühisabi standardpakid.

¹⁶² RA. ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

lisati ka tellimuse kirjale kohe kaasa tšekk.¹⁶³ Sellise informatsiooni esitamisel oli pakkide osakonnal lihtsam aru saada, kas tellitud paki eest on tasutud, ja kokku viia raha saadeti spetsiifilise tellimusega. Lisaküsimuste ja erilisemate soovide korral peeti pikemat kirjavahetust.¹⁶⁴

Kui pakk sai Rootsist teele saadetud, andis EPRSÜ sellest paki tellijale teada. Kirjavahetusest tuleb välja, et paki Eestisse kohale jõudmisel andsid tavaliselt omaksed Eestis sellest teada paki tellijale, kes siis teavitas sellest kirjaga EPRSÜi. Vahel kaasnes kinnitusega ka uue paki tellimus.¹⁶⁵ Samuti sai saatja kinnituse paki adressaadini kohale jõudmise kohta postisedeli järgi. EPRSÜ kirjeldab, et pakile oli kleebitud roosa sedel, mille eesmärk oligi, et saaja pidi andma allkirja paki kättesaamise kohta ning sedel koos paki informatsiooni ja kohale jõudmist kinnitava allkirjaga saadeti saatjale tagasi.¹⁶⁶

Üks tüüpiline näide kirjavahetusest tellija ja EPRSÜ vahel on Herta Kalmu ja EPRSÜ vahel toimunud kirjavahetus. 9. juunil 1958. aastal oli Herta Kalm Torontost saatnud päringu standardpakkide nimekirja saamiseks. 22. juunil saadetud kirjas kinnitas Kalm, et on nimekirja kätte saanud ning esitas tellimuse kahele standardpakile number 2 ja 5. Samuti uuris ta, kas pakkidesse on võimalik lisada suhkrut ja kohvi ning soovis, et talle saadetakse kangaste näidiseid. 26. juunil oli EPRSÜ poolt saadetud kanganaidised ning seletatud, et toitu ei saa saata samas pakis koos muude esemetega. 25. augustil vastas Kalm, et saatis 25. juulil lennuposti teel tšeki EPRSÜle ning uuris, kas tellitud pakk on välja saadetud. 2. septembril vastas EPRSÜ, et pakk saadeti puhkuste tõttu välja 29. augustil ning paki eest makstud summa on kätte saadud.¹⁶⁷

Herta Kalm tellis standardpakid 2 ja 5, mis pandi kokku üheks pakiks. Oli tavaline panna üks saadetav pakk kokku mitmest väiksemast standardpakist. Standardpakkide kaalud varieerusid 2,7 kilogrammist 4,3 kilogrammini.¹⁶⁸ Kuna kodumaale saadetava paki maksimaalne kaal võis olla kuni 20 kilogrammi, siis julgustas pakkide osakond saatma pigem kombineeritud pakke mitme väikse paki asemel. Iga paki pealt tuli maksta tollimaksu, mis oli olenemata kaalust

¹⁶³ RA.ERA.4952.1.7.3-278. 16.11.1963. Mrs. M. Raudvee kirjalik paki tellimus EPRSÜle.

¹⁶⁴ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁶⁵ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁶⁶ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 04.09.1957. Pakkidest raudkardina taha

¹⁶⁷ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁶⁸ RA.ERA.4952.1.9-1. Ühisabi standardpakkide nimekirjad ja juhendid pakkide saatmiseks Nõukogude Liitu.

sama. Ehk paki käitlemise ja saatmise kulud olnuks odavamaks paki korral mitmeid kordi paki väärtusest suuremad. Soovitud esemete saatmine ühe suure pakina oli tellijale soodsam lahendus. Samuti kardeti, et mitmete väikeste pakkide saatmine äratav Nõukogude Liidus rohkem tähelepanu ja kahtlusi.¹⁶⁹ Pakkide saatmisele ei soovitud tähelepanu tõmmata, kuna kardeti, et paki saajat, kes oli tihedas suhtluses läänemaailmaga, võivad tabada repressioonid.¹⁷⁰

Erinevatest standardpakkidest kombineeritud paki saatmise ning sisu individualiseerimise heaks näiteks on 1958. aasta aprillis Juhan Kartau esitatud tellimus pakkide saatmiseks kolmele sugulasele kodumaal.¹⁷¹ Esimesele inimesele paluti kombineerida pakk standardpakkidest 2, 8 ja 9 (1958. aasta standardpakkide nimekirja järgi).¹⁷² Ehk üks saadetav pakk oli kokku pandud kolmest standardpakist. Standardpakk number 2, mis oli naiste riiete pakk, sisaldas ühte paari tänavakingi, villast kleidiriidet, villast kampsunit, kahte komplekti sooja ihupesu, kahte paari sukkpükse, villast lõnga, kummipaela, niiti ning kahte pakki nõelu (üks pakk masinanõelu ja teine pakk õmblusnõelu). Standardpakk number 8 sisaldas palituriidet, voodiriidet, kindaid, salli, niiti ja nõelu. Standardpakk number 9 sisaldas ühte tekki, linade riidet, padjapüüride riidet, kolme käterätikut ning kahte pakki niiti ja nõelu.¹⁷³

Teisele isikule tellis Juhan Kartau standardpakid 1, 3 ja 9 (1958. aasta standardpakkide nimekirja järgi). Samuti pandi kokku üks suurem pakk, mis koosnes kolme standardpaki komponentidest.¹⁷⁴ Standardpakk number 1, mis oli naiste riiete pakk, sisaldas villast kleidiriidet, villast kampsunit, kahte komplekti sooja ihupesu, kahte paari sukkpükse, villast lõnga, kummipaela, niiti ning kahe pakki nõelu (üks pakk masina nõelu ja teine pakk õmblusnõelu). Standardpakk number 1 erineb standardpakist number 2 vaid juurde lisatud kingapaari poolest. Standardpakk number 3 sisaldas villast kostüümiriidet, voodiriidet, ühte paari kingi, sukkpükse, niiti, vastavalt kanga värvile ja kahte pakki nõelu.¹⁷⁵

¹⁶⁹ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 17.02.1957. Pakid P. Risti kaudu.

¹⁷⁰ RA.ERA.4952.1.11.2-13. Rootsi E.P.R Ühisabi standardpakkide tellimine kodumaale endiselt võimalik ka USA-st.

¹⁷¹ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁷² RA.ERA.4952.1.9-1. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi standardpakid ja informatsioon alates 01.02.1958.

¹⁷³ Samas.

¹⁷⁴ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁷⁵ RA.ERA.4952.1.9-1. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi standardpakid ja informatsioon alates 01.02.1958.

Kolmandale inimesele saadetav pakk oli kombineeritud standardpakkidest 1 ja 8 (1958. aasta standardpakkide nimekirja järgi).¹⁷⁶ Lisati ka kõigi kolme pakki saaja umbkaused mõõdud. Juhan Kartau, kes tellimuse esitas, soovis vahetada saadetavad masinanõelad Singeri õmblusmasinale sobivate jämedamate nõelte vastu. Seda soovi oli ka võimalik täita. Kogu tellimus Juhan Kartau poolt sai makstud 1136 krooniga. Need pakid jõudsid saajateni.¹⁷⁷

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi poole pöörduiti ka väga spetsiifiliste soovidega, näiteks taheti ravimeid ja tervise abivahendeid. Kui paki tellija palus ravimid hankida sihtasutusel, mitte tellija ei ostnud ravimeid ise ning ei saatnud neid Rootsi kaudu edasi saatmiseks EPRSÜle, siis soovis pakkide osakond saada ka täpsema ravimiresepti. Nii oli kergem aru saada, mis ravimit tellija lähedane kodumaal täpselt vajab.¹⁷⁸

1958. aasta kevadest oktoobrini oli EPRSÜ pakkide osakond kirjavahetuses Saksamaal elava väliseestlase Elfriede Kochiga, kes soovis saata Paidesse) ravimeid ja muud vajalikku. Koch saatis märtsis EPRSÜle 9600 grammi kaaluva, ise kokku pandud paki selle edasi saatmiseks Eestisse. Pakk koosnes mitmetest erinevates ravimitest ning muudest tarbeesemetest, sh näiteks Singeri masina nõeltest ja kleidiriidest. Asjaajamise ja tollikulude näol kujunes paki hinnaks 121 krooni ja pakk saadeti teele. Sarnase sisuga pakke saatis Elfriede Koch Eestisse EPRSÜ kaudu samal aastal veel kolmel korral.¹⁷⁹

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi komplekteeris nii pakke kui ka võttis vastu välismaalt saadetud pakke, et need läbi Rootsi ja EPRSÜ vahendusel Eestisse tellija sugulastele saata. Alates 1960. aastast piirangud ravimite saatmise osas karmistusi. Ravimeid sai saata ainult juhul, kui saatjal oli pakile kaasa pandud Nõukogude Liidu arsti poolt väljastatud ravimiresept ning paki saaja haigusloo kirjeldus. Samuti hakkas kehtima ravimite saatmisele eraldi tollimaks.¹⁸⁰

Spetsiifilisema tervise abivahendi tellimusest jäi silma Austraalias elanud Hans Kabrali kuuldeaparaadi saatmise soov. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi pidi esmalt aparaadi Rootsist hankima, mille muretsemine nõudis rohkem aega. Kabrali poolt juuni lõpus esitatud

¹⁷⁶ Samas.

¹⁷⁷ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁷⁸ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 04.09.1957. Pakkidest raudkardina taha.

¹⁷⁹ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakkide saatmise kohta.

¹⁸⁰ RA.ERA.4952.1.11.2-14. 04.05.1960. Paki saatmise ümber.

tellimus saadeti teele kaks kuud hiljem, augusti lõpus.¹⁸¹ Tavapärasemalt võttis kirjavahetuse, täpse lõpliku tellimuse kinnitamine ning paki väljasaatmine aega umbes paar nädalat. Protsessi ajakulu sõltus sellest, mis riigis elava tellijaga kirjavahetust peeti ning kaua võttis aega kirjade kohale jõudmine. Kui tellijal oli palju lisaküsimusi või erisoove, võis protsessiga kauem aega minna.¹⁸²

Samuti esitati arvukalt tellimusi ka toidu pakside saatmiseks. Ühe näitena on 1964. aastal tellimuse esitanud keegi proua Randoja, kes soovis, et saadetakse pakk, mis sisaldab saia, jahu, mannat, suhkrut ja šokolaadi.¹⁸³ Eesti NSVsse saatmiseks tellisid väliseestlased ka väga mitmel juhul makarone, võid, sulatatud rasva, mett, riisi ning piimapulbrit.¹⁸⁴ Vahel telliti EPRSÜlt standardpakk ning sooviti lisada kindlaid toiduained, vahel telliti vaid toiduainetest koosnevaid pakke.¹⁸⁵

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi vahendusel toimunud pakside saatmine Nõukogude Eestisse põhines ajaga välja kujunenud protsessil, mis hõlmas tellimuste detailset esitamist ja maksekorralduste kooskõlastamist. EPRSÜ kaudu saadeti kodumaale väga erinevaid pakke, sealhulgas lihtsalt üksikuid standardpakke, spetsiaalselt standardpakidest kombineeritud pakke, toidupakke ja ka ravimeid. Kirjavahetuse põhjal on näha, kui oluline oli detailne ja täpne suhtlus paki saatmise protsessis. Väliseestlaste toetus kodumaal elavatele lähedastele oli hoolikalt läbimõeldud, mis rõhutab nende tugevat soovi oma rahvuskaaslaste raskustes aidata. Samuti on võimalik tellijatega suhtluse puhul aimata, kui palju aega kulus pakside osakonna töötajatel ja vabatahtlikel kirjavahetusele lisaks pakside komplekteerimisele ning saatmisele, mis võis kesta kohati kuu või kaks.

3.4. Pakside osakonna kaudu vahendatud pakside kogus ja maksumus

Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi pakside osakonna tööst annavad kokkuvõtlikult aimu aasta kokkuvõtted, revisjonikomisjoni tagasiside ning tulude ja kulude läbivaatamine. Need dokumendid kajastavad, kui palju pakke pakside osakond vahendas ning kui palju pakside

¹⁸¹ RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakside saatmise kohta.

¹⁸² RA.ERA.4952.1.7.3-47. Kirjavahetus pakside saatmise kohta.

¹⁸³ RA.ERA.4952.1.7.3-128. Kirjavahetus pakside saatmise kohta R 1964.

¹⁸⁴ RA.ERA.4952.1.7.3-128. Kirjavahetus pakside saatmise kohta R 1964.

¹⁸⁵ RA.ERA.4952.1.7.3-128. Kirjavahetus pakside saatmise kohta R 1964.

saatmine maksis. Samuti ilmneb, milliseid kulusid pakkide osakond kandma pidi ning millele raha kulutati. Pakkide osakond oli EPRSÜ suurima käibega osakond. Lisaks pakkide tellimuste täitmiseks vajamineva soetamisele, tuli tasuda tööruumide rendi ning muude kulude eest.¹⁸⁶ EPRSÜ teistes osakondades tegeleti veel heategevuslike ürituste korraldamise ja üldiste korjanduste kogumisega - saadi annetusi teistelt organisatsioonidelt ja eraisikutelt, toetati Rootsis eesti koole ning laste huviringe,¹⁸⁷ kuid suurim käive oli pakkide osakonnal.¹⁸⁸ Pakkide osakonna käive tuleneski EPRSÜlt tellitud pakkide kogusest ning nende pakkide kokku panemise ja saatmise kuludest.

Saamaks aru, millistest kuludest ja tuludest tuli kokku EPRSÜ käive, on autor näiteks võtnud 1960. aasta kokkuvõtte.¹⁸⁹ Nii nagu kõigi teiste tegutsetud aastate puhul on ka 1960. aastast tehtud pakkide osakonna tulude-kulude resultaatarve, kus märgitakse üles aasta kulutused ja sissetulekud pakkide osakonnas. Kõikide uuritud aastate kokkuvõtted on üksteisele sarnased. Selline arvepidamine annab teada kogu protsess maksumusest. Kuludena on 1960. aastal välja toodud järgmised muutujad: tolli kulu (167 039,64), töötasud (23 336,0), ruumide kulu (2963,68), kontoritarbed (1574,96), postikulud (25 807,52), pakendid (1351,33), mitmesugused kulud (770,08), pakkide vahendamine arvestatud 7, 50 kr. pakilt (12367,50) ning müüdud kaubad (92 910,40). Kõik välja toodud summad on arvestatud Rootsi kroonides. Kokku tuli pakkide osakonna kulude summaks 328 121,11 Rootsi krooni. Tuludena on kokku võetud järgmised faktorid: pakkide müük (322 412,90), kauba müük (2997,40) ning puudujääk (2710,81).¹⁹⁰ 1960. aasta näitel tuleb välja, et suurimaks kuluks pakkide osakonnas olidki tolli- ning postikulud. 1960. aasta näitel maksti tollimaksudeks 167 039,64 krooni. Samas kui müüdud kaupade kogusummaks kujunes 92 910,40 Rootsi krooni.¹⁹¹ Tuleb välja, et tolli ning postikulud moodustasid vähemalt sama suure kui mitte suurema osa paki maksumusest kui saadetava paki sisu. Sellepärast ka soovitati saata ja tellida pigem suuremaid pakke kui mitmeid väiksed pakke. Nii oli võimalik tolli ning postikulude pealt kokku hoida.

¹⁸⁶ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1962. aastal. Pakkide osakonna resultaatarve.

¹⁸⁷ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi 1960. aasta peakoosoleku protokoll.

¹⁸⁸ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPRSÜ revisjonikomisjoni protokoll 1965.

¹⁸⁹ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1960. aastal.

¹⁹⁰ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1960. aastal.

¹⁹¹ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1960. aastal.

Palju pakkide osakond pakke Nõukogude Liitu vahendas ning palju see tegevus igal aastal maksma läks selgubki aasta kokkuvõtetest, millest on ülevaade tehtud tabelis 1. Aruannetest tuleb välja, et esimestel tegevusaastatel ehk aastatel 1955 ning 1956 veel pakkide osakond nii suurt populaarsust ei olnud kogunud. 1955. aastal ei olnud veel EPRSÜs pakkide osakonda loodud ning seetõttu ei ole sealt ka pakke saadetud. 1956. aasta sügisel¹⁹² alustas pakkide osakond tööd ning selles aastal jõuti teele saata esimesed 231 tellitud pakki,¹⁹³ 24341.94 Rootsi krooni väärtuses. 1957. aastal kasvas pakkide arv juba 2590ni ning oli väärt 353 829.35 Rootsi krooni.¹⁹⁴ See on ka uuritud aastate jooksul suurusjärgult teine välja saadetud pakkide kogusega aasta. Kokku pandi kahe esimese tegevusaasta kestel teele 2821 pakki väärtusega 16 475,10 Rootsi krooni.¹⁹⁵ Enim saadeti EPRSÜ kaudu pakke 1964. aastal.¹⁹⁶ Aastate 1958 – 1966 vältel saadeti pakkide osakonnast pakke koguseliselt suhteliselt samas suurusjärgus. Pakkide väärtus ehk saadetava kauba hind ning saadmiskulud on EPRSÜ aruannete järgi (näidatud tabelis 1) aastate jooksul kasvanud. Nagu ka varem mainitud võis põhjuseks olla suurenenud tollimaksumäär, kuid EPRSÜ ei ole pakkide koguväärtuse tõusu põhjuseid ise muus osas välja toonud. 1965. aasta EPRSÜ esindajatekogu koosoleku protokollist tuleb välja, et EPRSÜ ise pidas tellitud pakkide arvu ning nende maksumust väga heaks töö tulemuseks. Leiti, et pakke on väga palju tellitud ja võimalik on olnud pakkuda väga head (soodsat) hinda. Eriti kiideti Rudolf Sõmermaad, kes oli osanud teha väga soodsaid kauba sisseoste.¹⁹⁷

¹⁹² RA. ERA.4952.1.11.2-14.Stockholms-Tidningen.27.10.1956. Pakid kodumaale.

¹⁹³ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1956. aastal.

¹⁹⁴ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1957. aastal.

¹⁹⁵ RA.ERA.4952.1.1.2-2. 10.06.58 protokoll.

¹⁹⁶ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1964. aastal.

¹⁹⁷ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPRSÜ esindajate koosolek 20.05.1966.

Tabel 1. EPRSÜ pakkide osakonna poolt välja saadetud pakkide kogus ja maksumus uuritud aastate lõikes.¹⁹⁸

Aasta	Saadetud pakid (tk)	Koguväärtus (SEK)
1956	231	24341.94
1957	2590	353 829.35
1958	1525	107 224,95
1959	1442	133 098
1960	1691	328 121,11
1961	1495	318 369,80
1962	1978	411 513, 17
1963	2056	457 951,79
1964	2732	541 819,82
1965	2062	485 928,96
1966	1562	427 813,35

Igal aastal saadeti osakonnast ka niinimetatud tasuta pakke, mida organiseeris EPRSÜ abistamise osakond. Tasuta pakid olid need, mis saadeti kodumaale neile, kes vajasisid laekunud info alusel kiiret abistamist ja kellele ei olnud keegi pakke tellitud. Tasuta pakkide saatmiseks kasutati nii üldiste annetusega kogutud summasid kui ka EPRSÜ pakkide osakonnast tellitud pakkide pealt võetavat käitlemistasu. Aastatel 1956 – 1966 oli käitlemistasuks iga paki pealt 7, 50 Rootsi krooni.¹⁹⁹ Näiteks saadeti pakkide osakonna kaudu 1959. aastal 1442 pakki, millest abistamispakke ehk tasuta pakke 58.²⁰⁰ 1966. aastal saadeti 1562 pakki, millest 22 olid abistamispakid.²⁰¹ Ehk igal uuritud tegevusaastal saadeti ka tasuta pakke, kuid nende osakaal pakkide osakonna vahendatavate pakkide hulgast oli väga väike.

EPRSÜ arvepidamist kontrollis revisjonikomisjon, mis võrdles sissekandeid arveraamatu dokumentidega, kontrollis kauba sisseostude arveid, kassat, pangaarveid ning vaatas üle kaubalao inventuuri. Aastatel 1956 – 1966 revisjonikomisjoni poolt koostatud protokollides on

¹⁹⁸ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1956 -1966.

¹⁹⁹ Olesk 2000, lk 12.

²⁰⁰ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1959. aastal.

²⁰¹ RA.ERA.4952.1.1.2-2. EPR Sihtasutus Ühisabi Raamatute lõpetamine 31. Detsembril 1966. aastal.

tuldud järeldusele, et arvepidamine on tehtud korralikult ning revideerimine ei andnud põhjust märkuste tegemiseks.²⁰²

Aruandlusest järeldub, et pärast 1956. aastat, on pakke saadetud stabiilselt samas suurusjärgus. Enim telliti 1964. ja 1965. aastal. Tabel 1 näitab, et pakkide tellimise hulgal ei olnud ühtlast kasvu või langust. 1956. aastast kuni 1966. aastani ei ole tellitud pakkide kogus järjepidevalt kasvanud, vaid vähesel määral üles-alla kõikunud. Siiski tellitud pakkide koguse suurusjärk on aastate lõikes sama. Uuritud aastate kokkuvõtetest tuleb välja, et huvi pakke kodumaal olevatele kaasmaalastele saata oli suur, kui pakke telliti iga aastaselt 2000 ringis. Mõnel aastal rohkem, mõnel vähem.

EPRSÜ vahendusel toimunud abipakkide saatmine Nõukogude Eestisse koosnes mitmetest etappidest. Iga pakk koostati vastavalt tellimusele, sageli mitmest standardpakist kombineeritult, et vähendada saatmiskulusid ja vältida Nõukogude Liidus suurt tähelepanu. Paki saatmise protsess hõlmas mahukat kirjavahetust. Tellimuste ulatus ja sisu varieerusid. Kirjavahetusest ilmneb, et EPRSÜ suutis toime tulla ka tellijate erilistele soovidega. Näiteks kuuldeaparaadi või kindlate ravimite hankimisega. See näitab nii organisatsiooni professionaalsust kui ka tellijate kõrget usaldust EPRSÜ vastu. Eriti paistab silma, kui suur oli abivajajate vajadus just igapäevaste tarbekaupade, rõivaste, toiduainete ja terviseabivahendite järele. Pakkide tellimine oli väliseestlaste seas uuritud aastatel stabiilselt väga populaarne.

²⁰² RA.ERA.4952.1.1.2-2. Eesti punase risti Sihtasutus „Ühisabi“ Revisjoni komisjoni protokoll.

Kokkuvõte

Käesolev töö käsitleb Rootsis Eesti Punase Risti Sihtasutuse Ühisabi kaudu pakkide saatmist puudustkannatavatele kaasmaalastele Nõukogude Liitu aastatel 1955 – 1966. Tegeleti rahaliste annetuste kogumise, tellimuste vastuvõtmise ja pakkide saatmisega puudustkannatavatele kaasmaalastele. Annetusi kogunes väliseestlastelt nii Rootsist kui ka mujalt maailmast: Austraaliast, Inglismaalt, Lõuna-Aafrikast, Kanadast ja Ameerika Ühendriikidest. Vaatluse all oli EPRSÜ tegevus nii esimesel tegevusaastal, kui pakkide osakonda veel ametlikult loodud ei olnud, kui ka 1956. aastast loodud pakkide osakonna töö abipakkide saatmisel. Eesti Punane Rist Sihtasutus Ühisabi loodi, et pakkuda süstemaatilist abi ja tuge Siberis viibivatele eestlastele ning koguda selleks vajalikud annetused ja teave. Hiljem sai fookuseks ka Nõukogude Eestis viibivate puudustkannatavate kaasmaalaste toetamine. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi võimaldas väliseestlastele pakkide koostamist ja edastamist Nõukogude Liitu ilma kommertslike vahendajate abita.

Töö üks eesmärk oli uurida, kuidas oli korraldatud toetuse saatmine Siberi töö- ja vangilaagritesse. Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi alustas 1955. aastal aktiivset abipakkide saatmist Nõukogude Liidu vangilaagrites viibivatele eestlastele, mida toetasid annetustega mitmed väliseesti kogukonnad. Annetuste kogumiseks viidi läbi üldkorjandusi, kampaaniaid ja üritusi. Esimesed saadetised pandi teele 1955. aasta detsembris ning koostööd tehti Rahvusvahelise Punase Ristiga. Rahvusvahelisele Punasele Ristile edastati nii kogutud summasid kui ka pakke, et RPR need vangistatud kaasmaalastele edasi saadaks. Pakkide kohalejõudmist raskendasid Nõukogude võimude seatud piirangud ning vangide sagedane ümberpaigutamine. Mitme aasta jooksul püüti siiski leida võimalusi pakkide edukaks kohale toimetamiseks. Abistamine laienes samal ajal ka kodumaale naasnud represseeritutele ning aja möödudes hakati Siberisse pakke saatma aina enam pigem kindlate tellimuste alusel. Aastaks 1959 oli suurte annetuskampaaniate periood vangilaagrites olijate toetamiseks EPRSÜs sisuliselt lõppenud.

Töö eesmärk oli ka uurida pakkide osakonna tööd ja seda, kuidas oli korraldatud pakkide saatmine Nõukogude Eestisse. Pakkide osakond, mis loodi EPRSÜsse 1956. aastal, tegeles väliseestlastelt tellimuste vastuvõtmisega ning siis pakkide koostamise ja teele panemisega. Peamiselt saatis pakkide osakond pakke tellimuste alusel Nõukogude Eestisse, kuid ka mujale Nõukogude Liitu. Pakkide osakonna töö hõlmas väga mitmeid tegevusi. Peamised etapid, mis

tuli pakkide osakonnal täita paki saatmiseks olid järgmised: tellimuse vastuvõtmine ning täpsema kirjavahetuse pidamine tellijaga, paki saatmiseks deklaratsiooni koostamine, paki komplekteerimine, pakkide saatelehe koostamine, tollitasude maksmine, pakkide teele saatmine ning raamatupidamine. Nõudlus pakkide saatmise järele oli suur ning pakkide osakonna töö mahud kasvasid järjepidevalt. Kas Siberisse teele saadetud pakid ka kohale jõudsid, jäi tihti ebaselgeks, Nõukogude Eestisse saadetud pakkide saajateni jõudmist oli lihtsam kontrollida ning pakid jõudsid peaaegu alati kohale.

Ühisabi pakkide osakond vahendas ja koostas abipakke, mis sisaldasid peamiselt riideid, kangaid, ravimeid, jalanõusid ja toitu. Abipakkide tellimise lihtsustamiseks koostati alates 1956. aastast standardpakkide nimekirjad, mis olid suunatud vastavalt meestele, naistele ja lastele. EPRSÜ andis ajalehtede vahendusel informatsiooni nii toimuvate korjanduste kui ka pakkide saatmist reglementeerivate seaduste kohta. Nii said välismaal elavad sugulased ja tuttavad aidata kaasa Eestis elavate lähedaste toimetulekule. Organisatsioon ei teeninud oma tegevuse pealt tulu ning toimis suuremas mahus vabatahtliku tööjõu abil.

Palju pakkide osakond pakke Nõukogude Liitu vahendas selgus EPRSÜ aasta kokkuvõtetest. Töös uuriti saadetud pakkide koguseid aasta lõikes ehk mitu pakki igal aastal saadeti. 1955. aastal ei olnud Eesti Punase Risti Sihtasutuse Ühisabis pakkide osakonda veel loodud ning seetõttu ei saadetud ka selle osakonna kaudu ühtegi pakki. 1956. aasta sügisel alustas pakkide osakond oma tegevust ning samal aastal saadeti välja esimesed 231 tellitud pakki. Järgneval, 1957. aastal kasvas pakkide tellimuste arv hüppeliselt 2590-ni. Aastatel 1958 – 1966 püsis saadetud pakkide hulk suhteliselt samas suurusjärgus. Kõige enam saadeti pakke 1964. aastal: 2732 tükki. Pakkide osakond vahendas ka tasuta abistamispakke, kuid nende osakaal välja saadetavate pakkide arvust ei olnud suur.

Tulevikus on võimalik Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi tegevust uurida, keskendudes pikemale tegevusperioodile või valida uurimiseks 20. sajandi teine pool, kus EPRSÜ tegevuse põhirõhk ei olnud enam personaalsete abipakkide saatmisel. Samuti oleks huvitav laiendada antud teemat, et põhjalikumalt uurida, kuidas tegi Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi koostööd teiste väliseestlaste loodud vabatahtlike abistamisorganisatsioonidega. Kuna Rootsis tegutsenud Sihtasutus Ühisabi tegevus on põhjalikumalt uurimata, on võimalusi erinevateks uurimisteedeks palju.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiivimaterjalid

Rahvusarhiiv (RA)

RA.ERA.4952. - Ühing Eesti Ühisabi Rootsis.

Kirjandus

Applebaum, Anne. *Gulag. Nõukogude koonduslaagrite ajalugu*. A. Randmaa (tõlk.). Tallinn, 2005.

Applebaum, Anne. *Raudne eesriie 1945/1956*. Tõnis Värnik (tõlk.). Tallinn, 2013.

Arens, Olavi. *The American children's relief program and the estonian children's relief societies in 1919*. – Acta Historica Tallinnensia, 2017/23, lk 78-96.

Cohen, Gerard Daniel. *In War's Wake: Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*. New York: Oxford University Press, 2012.

Epstein, Beryl, Epstein, Sam. *The Story of the International Red Cross*. New York: Nelson, 1963, lk 107-110.

Horm, Arvo et al. (toim.) *Pool sajandit eestlust paguluses*. Stockholm: Teataja, 1994.

Juurvee, Ivo. *Külm sõda, ohjeldamine ja USA luuretegevus Eesti suunal*. – K. Piirimäe, M. Kuldkepp (koost.). *Ameerika sajang. USA ja Eesti suhete sada aastat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2022. lk 171 - 187.

Kaasik, Peeter., Möldre, Tõnis. *Evacuation in 1941 to the rear area in the Soviet Union*. – Hiio, Toomas et al. (koost.). *Estonia 1940-1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, 2006, lk 431-444.

Kangro, Bernard. *Eesti Rootsis. Ülevaade sõnas ja pildis*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1976.

Kivinuk, Aleks. *Eesti, eestlased ja Punane Rist: sümboolika ja teenetemärgid*. Tallinn, 2019.

Kumer-Haukanõmm, Kaja. *Teise maailmasõja aegne eestlaste sundmigratsioon läände*. – Acta Historica Tallinnensia, 2011/17, lk 95-109.

Kumer-Haukanõmm, Kaja. *Balti põgenike probleematika USA poliitikas 1945 - 1952*. – T. Tannberg (koost.). *Eesti NSV aastatel 1940-1953 : sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2007, lk 273 - 296.

Loit, Aleksander. *Välismaa humanitaarabi eestile vabadussõja ajal 1919-1922*. – Acta Historica Tallinnensia, 2002/6, 70-83.

Lauri, Johannes-Oskar; Üürrike, Madis. *Tammine rahvas: kaks aastakümnet rahvuslikku tegevust, 2. Köide*. Stockholm: Eesti Komitee Rootsis, 1965.

Maasing, Richard (toim.). *Eesti saatusaastad 1945-1960*. Stockholm: Spanga Tryckeri, 1966.

Medijainen, Eero. *The USA, Soviet Russia and the Baltic states. From recognition to the Cold War*. – J. Hiden, V. Made ja D. J. Smith (koost.). *The Baltic Question during the Cold War*. New York: Routledge, 2008, lk 21-32.

Mertelsmann, Olaf, Piirimäe, Kaarel (koost.). *The Baltic sea region and the Cold War*. Berlin: Peter Lang Verlag, 2012.

Mertelsmann, Olaf. *The social cost of the early cold war: an example from a Soviet Republic*. – O. Mertelsmann, K. Piirimäe (koost.). *The Baltic sea region and the cold war*. Berlin: Peter Lang Verlag, 2012, lk 141-160.

Nõu, Enn, Orav, Mart. *Töotan ustavaks jääda. Eesti Vabariigi valitsus 1940-1992*. Tallinn: Eesti Kirjanduse Selts, 2004.

Olesk, Ilmar (koost.) *Kuldsüdamed Punase Risti märgi all: 45. a. Eesti Ühisabi Rootsis*. Stockholm: Eesti Ühisabi Rootsis, 2000.

Park, Erich (koost.) *Kakskümmend aastat Eesti Abi = Estonian Aid, Inc. :20 aasta juubeliväljaanne*. New York: Eesti Abi-Estonian Aid, 1970.

Rahi-Tamm, Aigi. *Eesti kodanike sundmigratsioon itta aastail 1941-1951: mõningaid võrdlusjooni läände põgenenute looga*. – Acta Historica Tallinnensia, 2011/17, lk 72 - 94.

Raag, Raimo. *Eestlane väljaspool Eestit*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 1999.

Reinans, Alur. *Eesti põgenikud Rootsi statistikas*. – K. Kumer-Haukanõmm, T. Rosenberg, T. Tammaru (koost.). Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine Läände ning selle mõjud. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 122-146.

Siinmaa, Jaak. *Eesti Rahva Ühisabi (1941 - 1944)*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, 2012.

Stöcker, Lars Fredrik. *Bridging the Baltic sea in the Cold war era: the political struggle of Estonian emigres in Sweden as a case study*. – O. Mertelsmann, K. Piirimäe (koost.). The Baltic sea region and the cold war. Berlin: Peter Lang Verlag, 2012, lk 103-124.

Vilgats, Kalev (koost.) *Eesti Punane Rist 90*. Tallinn: Eesti Punane Rist Linn, 2009.

Interneti materjalid

Liimal, Pille. (1996) Vellisted hoiavad elus ühisabi. Eesti Päevaleht, <https://epl.delfi.ee/artikkel/50730092/vellisted-hoiavad-elus-uhisabi>. Kasutatud 18.09.24.

Romain, Fathi, Oppenheimer, Melanie, Rosental, Paul-André. *Voluntary Organizations, the Red Cross and the Features of Humanitarian Reconstruction in Western Europe after the World Wars*. European Review of History: Revue Européenne d'histoire 30 (5). 2023.

Summary

Estonian Red Cross's Foundation Ühisabi (Relief Agency) 1955- 1966: Sending Aid Packages to fellow Estonians in the Soviet Union.

This study examines the activities of the Estonian Red Cross Foundation Ühisabi in Sweden. Particularly focusing on the sending of aid parcels to compatriots in need in the Soviet Union between 1955 and 1966. During this period, the Foundation collected donations, received orders, and sent parcels to Estonians in need. Donations primarily came from Estonians abroad, including those from Australia, England, South Africa, Canada, the United States, and Sweden. The Estonian Red Cross Foundation Ühisabi was established to provide systematic assistance and support to Estonians in Siberia, collecting the necessary funds and information to do so. Later, the focus expanded to include support for compatriots in need residing in Soviet Estonia. The organization enabled Estonians abroad to send parcels to the Soviet Union without using commercial intermediaries.

One of the aims of this study was to investigate how support was organized for those in Siberian labor and prison camps. In 1955, Ühisabi began actively sending aid parcels to Estonians imprisoned in Soviet camps, supported by donations from various Estonian communities abroad. General fundraising campaigns and events were organized to gather contributions. The first parcels were sent out in December 1955, in cooperation with the International Red Cross, who helped with forwarding the packages to imprisoned Estonians. The arrival of parcels was often delayed by Soviet-imposed restrictions and the frequent relocation of prisoners. Nonetheless, efforts continued over the years to ensure successful delivery of packages. Over time, support expanded to include those who had returned from exile, and parcel delivery to Siberia became increasingly based on specific orders. By 1959, the peak period of large-scale donation campaigns for camp inmates had largely come to an end.

Another goal of the thesis was to examine the work of the parcel department and how the shipment of packages to Soviet Estonia was organized. Established in 1956, the parcel department managed the receipt of orders from Estonians abroad, as well as the packing and dispatch of parcels—mostly to Soviet Estonia but also to other parts of the Soviet Union. The department's work involved numerous steps: accepting orders and corresponding with the sender, preparing customs declarations, assembling the parcels, compiling delivery lists,

paying customs fees, dispatching the parcels, and managing accounting. The demand for parcel delivery was high, and the workload grew steadily. While it was often uncertain whether parcels sent to Siberia reached their destinations, deliveries to Soviet Estonia were easier to track and generally arrived without issues.

The parcel department distributed aid packages primarily containing clothes, fabric, medicine, shoes, and food. To simplify ordering, standard package lists were introduced in 1956, tailored to men, women, and children. Ühisabi regularly published information on donation campaigns and postal regulations, making it easier for Estonians abroad to support loved ones at home. The organization operated on a non-profit basis and relied largely on volunteer work.

The number of parcels handled by the parcel department each year is known from annual reports. Ühisabi's annual reports provide insight into the number of parcels processed each year, which this thesis analyzes. In 1955, before a dedicated parcel department existed, the organization did not send any parcels. When the department was established in the fall of 1956, it dispatched 231 parcels. In 1957, orders surged to 2,590 parcels, and from 1958 to 1966, the annual volume remained relatively steady, peaking at 2,732 parcels in 1964. Although the department also managed free aid packages, these made up only a small fraction of the total parcels sent.

Future research could examine the activities of the Estonian Red Cross Foundation over a longer timeframe or be focused on the second half of the 20th century, when the organization's main focus was no longer on sending individual aid packages. One potential direction for future research would be to examine how Ühisabi worked together with other expatriate Estonian aid organizations. As the foundation's work in Sweden remains largely unexplored, there is significant potential for further studies on a range of related topics

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anu Erbsen

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud bakalaureusetöö „Eesti Punase Risti Sihtasutus Ühisabi tegevus aastatel 1955-1966: abipakkide saatmine puudustkannatavatele kaasmaalastele Nõukogude Liidus“, mille juhendajad on Aigi Rahi-Tamm ja Olev Liivik, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anu Erbsen

19.05.2025